

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

ELAZIĞSPOR'A BAĞLI TARAFTARLAR DERNEK
ÜYELERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

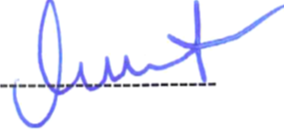
Veysel ALBAYRAK

2016

ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mustafa KAPLAN

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü
Bu tez Yüksek Lisans Tezi standartlarına uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Cengiz ARSLAN

Beden Eğitimi ve Spor
Anabilim Dalı Başkanı

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden
Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

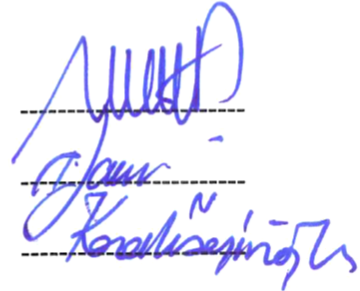
Yrd. Doç. Dr. Atalay GACAR
Danışman

Yüksek Lisans Sınavı Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Mutlu TÜRKMEN

Yrd. Doç. Dr. Atalay GACAR

Doç. Dr. Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU

Mutlu Türkmen
Atalay Gacar
Karahüseynoğlu

TEŐEKKÖR

Yüksek Lisans eğitimin boyunca, bu tezin yürütölmesi ve ortaya çıkarılması aşamasında bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Atalay GACAR hocam ve Arş. Gör. M. Emre KARAMAN a teşekkür ederim.

Bu güne kadar hep yanımda olan ve beni sabırla destekleyen sevgili aileme sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
TEŞEKKÜR	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
1. ÖZET	1
2. ABSTRACT	3
3. GİRİŞ	5
3.1. Spor	6
3.1.1. Sporda Özdeşleşme Kavramı	7
3.2. Futbol	8
3.2.1. Futbolun Dünyada Gelişimi	9
3.2.2. Futbolun Türkiye’de Gelişimi	10
3.3. Spor Seyircisi	10
3.3.1. Futbol Seyircisi	11
3.3.2. Futbol Seyircisinin Özellikleri	12
3.3.3. Futbol Seyircisinin Türleri	14
3.3.3.1. Taraftarlar	14
3.3.3.2. Fanatikler	15
3.3.3.3. Holiganlar (Saldırgan Taraftarlar)	18
3.3.3.4. Televizyon İzleyicileri	19
3.4. Saldırganlık	20
3.4.1. Kuramsal Açıklamalar	21
3.4.1.1. Psikoanalitik Yaklaşım	21
3.4.1.2. Biyolojik Kuram	22

3.4.1.3.	Ekolojik Kuram	23
3.4.1.4.	İpucu-Uyarılmışlık Kuramı	24
3.4.1.5.	Sosyal Öğrenme Kuramı	24
3.5.	Spor Seyircisinde Saldırganlık	25
3.5.1.	Futbol Seyircisinde Saldırganlık	26
3.6.	Saldırgan Davranışa Yol Açan Duygu Durumları	27
3.7.	Seyirci Saldırganlığında Amaç	29
3.8.	Seyirci Saldırganlığının Çeşitleri	30
3.8.1.	Bireysel Saldırganlık	30
3.8.2.	Kitlesele Saldırganlık	30
3.8.3.	Tamamen Şiddet İçeren Saldırganlık	31
3.8.4.	Saldırganlığın Yönü	32
3.9.	Seyircinin Saldırgan Olmasında Rol Oynayan Demografik Faktörler	32
3.9.1.	Yaş	32
3.9.2.	Cinsiyet	33
3.9.3.	Fiziki ve Sosyal Çevre	33
3.9.4.	Sosyo-Kültürel Faktörler	34
3.9.5.	Aile	34
3.9.6.	Eğitim	35
3.9.7.	Birincil Gruplar	35
3.9.8.	Referans Gruplar	35
3.9.9.	Sosyal Tabakalar	36
3.10.	Müsabaka Esnasında Seyirci Saldırganlığını Etkileyen Faktörler	36
4.	GEREÇ VE YÖNTEM	39
4.1.	Araştırmanın Amacı	39

4.2.	Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örneklemi	39
5.	BULGULAR	42
5.1.	Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Ait Bulgular	42
5.2.	Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Durumlarına Göre Sorulara Cevap Verme Düzeyleri	44
6.	TARTIŞMA VE SONUÇ	54
6.1.	Sonuç	59
6.2.	Öneriler	62
7.	KAYNAKLAR	65
8.	EKLER	74
9.	ÖZGEÇMİŞ	77

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 5.1.	Araştırmaya katılanların yaş değişkenine göre dağılım değerleri	42
Tablo 5.2.	Araştırmaya katılanların medeni durum değişkenine göre dağılım değerleri	43
Tablo 5.3.	Araştırmaya katılanların öğrenim durumu değişkenine göre dağılım değerleri	43
Tablo 5.4.	Araştırmaya katılanların aylık gelir durumu değişkenine göre dağılım değerleri	44
Tablo 5.5.	Saldırgan Ölçeği Alt Boyutlarının Puan Ortalamaları	44
Tablo 5.6.	Medeni Durum Değişkeni İle Yıkıcı, Atılğan ve Edilgen Saldırganlık Puan Ortalamalarına İlişkin t Testi dağılım değerleri	45
Tablo 5.7.	Öğrenim durumu değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi dağılım değerleri	46
Tablo 5.8.	Aylık gelir düzeyi değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi dağılım değerleri	48

Tablo 5.9.	Üyelik Durumu Değşikeni İle Yıkıcı, Atılğan ve Edilgen Saldırğanlık Puan Ortalamalarına İlişkin t Testi Dağılım Değerleri	49
Tablo 5.10.	Deplasmana Gitme Durumu Değşikeni İle Yıkıcı, Atılğan ve Edilgen Saldırğanlık Puan Ortalamalarına İlişkin t Testi Dağılım Değerleri	50
Tablo 5.11.	Katılımcıların Üye Oldukları Taraftar Dernekleri İle Yıkıcı, Atılğan ve Edilgen Saldırğanlık Puan Ortalamalarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Dağılım Değerleri	52

1. ÖZET

Sporun doğasında var olan yarışmacılık ya da rekabetçiliğin genellikle saldırgan davranışların ortaya çıkmasının nedenleri arasında olduğu bilinmektedir. Bu tutuma sahip olanlar birey olabileceği gibi gurup da olabilir. Araştırmamızın amacı: Elazığspor taraftar dernek üyelerinin saldırganlık eğilimlerini tespit edip, sahip oldukları psikolojik durumlarıyla hangi şartlar altında ne tür bir saldırganlık eğilimi gösterdiğini belirlemektir.

Elazığ ilindeki taraftar derneklerinden oluşan, (gençlik 23 derneğinin üyesi 147 kişi, abluka derneğinin üyesi 116 kişi, taraftar 23 derneğinin üyesi 174 kişi) toplam 437 taraftar grupları arasından çalışmamıza gönüllülük katılım yöntemiyle seçilen en az (% 70) 306 kişiye anket uygulaması yapılarak, saldırganlık düzeyleri incelenmiştir.

Araştırma kapsamında, 8 sorudan oluşan Kişisel Bilgi Formu ve İpek İlter Kiper tarafından 1984 Bu araştırmada İpek ilter (kiper) tarafından geliştirilen saldırganlık ölçeği kullanılmıştır. 30 maddeden oluşan üç alt testi içermektedir. Bunlar: yıkıcı saldırganlık, Atılganlık ve edilgen saldırganlıktır. Envanterde her bir alt test 10 soru ile belirlenmiştir. Yıkıcı saldırganlıkla ilgili maddeler;1, 2, 3, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 29, Atılganlıkla ilgili maddeler; 4, 5, 6, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 28, Edilgen saldırganlıkla ilgili 38 maddeler ise; 7, 8, 9,16, 17, 18, 25, 26, 27, 30 dur. Envanterde kullanılan materyal soru formu ve yanıt kadar. Sorular “bana hiç uymuyor” ve “bana çok uyuyor” uçlar arasında yanıtlamayı içeren 7’li Likert tipidir. Kuramsal olarak her bir alt testte, her soruya bana çok uyuyor şeklinde yanıt veren denek +30, bana hiç uymuyor şeklinde yanıt veren denek ise - 30 puan almaktadır. Ancak istatistiksel olarak eksi puanlar kullanılmayacağından dolayı ve sıfır sayısının da istatistiksel analizde sorun yaratacak düşüncesiyle her toplam puana 31 sayı ilave edilmiştir. Bu sayede her bir alt testten alınan puan 1, en yüksek puan 61 olmaktadır. Envanterin kendisinde olmamakla birlikte, her üç alt

ölçeğin toplam puanlarından yola çıkılarak her denek için genel bir saldırganlık puan da elde edilmiştir.

Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra; taraftarların bazı değişkenlere göre “Saldırganlık Düzeyleri” ikili gruplarının karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t testi (independent samples t-testi) , gruplar arasındaki farklılıklarda ve çoklu karşılaştırmalarda “Anova” testi ile belirlenerek yorumlanmıştır. Tek yönlü varyans analizinde ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi gruplar lehine olduğunu anlamak için Tukey Testi uygulanmıştır. Yorumlar tablolar ile desteklenmiştir. Yapılan analizlerde anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Çalışmamızın sonuçlarına bakıldığında kişisel bilgiler ışığında taraftar grupları arasında, istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Elazığ spor taraftarlarının genel saldırganlık düzeylerinin $30,70\pm 7,39$ orta düzeyde çıkmıştır.

Bu sonuçlar ışığında taraftar dernekleri ile sadece eğitim faaliyetleri değil, birlik ve beraberlik, sorumluluk alma gibi sosyalleşme davranışlarının kazandırılabilceği, sosyal etkinliklerin (huzurevi, çocuk esirgeme kurumu, hastane ve cezaevi vb. ziyaret edilmesi, ailelere eğitim faaliyetlerinin) düzenlenmesinin saldırganlık düzeyleri orta düzeyde bulunan Elazığ spor taraftar dernek üyelerinin en aza indirilmesinde faydalı olacağı düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Dernek,Taraftar, Saldırganlık, Elazığspor, Futbol

2. ABSTRACT

ANALYZING OF THE LEVEL OF AGGRESSION FANS ASSOCIATION MEMBERS OF ELAZIĞSPOR

It's known that competition inherent to the sport is one of the reasons the appearance of aggressive behaviour. Individual or group of people may have this attitude. Aim of the study: determine the aggression tendency of Fans Association Members of Elazığspor and specify the level of aggression tendency which they tend to with their psychological state under which conditions.

The level of aggression of minimum (%70) 306 people of total 437 fan groups (147 members of Gençlik 23 Association, 116 members of Abluka Association, 174 members of Taraftar 23 Association) who are selected by voluntary participation method in the fans groups in Elazığ are analyzed by making survey method.

The personal information form (8 questions) and aggression scale developed by İpek İltir Kiper in 1984 are used in this study. Three subtests which are consisting of 30 articles are included. These are destructive aggression, imperishableness and passive aggression. Any subtests include 10 questions. Articles related to destructive aggression: 1,2,3,13,14,15,22,23,24,29, articles related to Imperishableness: 4,5,6,10,11,12,19,20,21,28. Articles related to passive aggression: 7,8,9,16,17,18,25,26,27 and 30. The questions containing misleading such as "It does not fit me at all" and "It's fit to me at all" are 7s likert type. In any subtests, people who give response "It's fit to me at all" to any questions gain +30 point, people who give response "It does not fit me at all" gain

-30 point. However, due to the fact that negative points cannot be used statistically and the number zero makes difficulties in the analyzing, 31 point adds all total points. Thus, point gained of any subtests is 1, maximum 61. Based on the total points of 3 subtests, overall aggression points for any people are also obtained.

After conveying data to computer environment it's commented that the aggression level of fans according to some variables is determined by using independent samples t-test in the comparison of the two groups, Anova test is used for difference between groups and in multiple comparisons. Tukey test is applied to understand the significant difference in one-way variance analyze. Comments are supported by tables. The significance level is agreed $p < 0.05$ in the analysis.

Considering to results of the study, there isn't significant difference between fan groups in the light of personal information statistically. Overall aggression level of Elazığspor fans is at medium level 30.70 ± 7.39 .

In the light of these results, it can be thought that not only educational activities but also socialising behaviours can be gained with fans groups like fraternity, taking responsibility social activities (visiting to rest home, society for the protection of children, hospital, jail, organizing educational activities to families) is beneficial for minimizing the aggression level of Elazığspor fans association members whose at medium level.

Keywords: Association, Fans, Agression, Elazığspor, Football

3. GİRİŞ

Futbol, spor branşları arasında sporcusuyla, izleyeniyle ve yayın kuruluşlarıyla dünyada en büyük payı alan ve en yaygın takım sporudur. Bundan dolayı, ortak duyguların paylaşıldığı bir spor haline gelmiştir. Geniş kitlelere hitap eden futbol, hemen hemen tüm ülkelerde çok fazla takip edilmekte, sevilme ve farklı sosyo-kültürel yapıya sahip geniş bir izleyici kitlesi tarafından izlenmektedir.

Saldırganlığın tanımının bilindiği kabul edilse de hangi tür davranışın saldırganlık olarak sayılacağı üzerine bir netlik bulunmamaktadır. Budak'a göre "saldırganlık; öfke, düşmanlık, rekabet, engellenme, korku gibi nedenlerden kaynaklanan ve karşısındakine zarar vermeyi, ona engel olmayı ya da kendini korumayı hedefleyen; fiziksel, sözel veya sembolik her türlü davranıştır" (1). Davranışçı yaklaşımlara göre saldırganlık, başkasını inciten ya da incitme ihtimali olan her türlü davranış olarak kabul edilmektedir. Bu tanımda saldırganlığı belirli bir eylem değil davranışın kendisi belirlemektedir. Davranışın zarar ve incitme niyeti taşıması göz önünde bulundurulmamaktadır. Niyetinin ne olduğu genellikle bilinmediğinden davranışın saldırgan olup olmadığına karar verilememektedir (2).

Şiddet ise, aşırı duygu durumunu, bir olayın yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı nitelemektedir (3). Budak'a göre "şiddet, öfke ve düşmanlık duygularının kişilere ya da nesnelere yönelerek (şiddet eyleminin) fiili, yıkıcı fiziksel güç yoluyla dile getirilmesidir" (1). Bu durumda her türlü çatışmada rastlanan şiddet, saldırganlığın özgürlüğü, insan iradesini yok sayan en aşırı boyutudur.

Artık günümüzde bu tür seyirci davranışı ve kişilik özelliği bir tartışma konusu olmaktadır. Televizyon programlarından bilimsel çalışmalara kadar dile getirilmektedir. Konu ile ilgili fikirler değişik olmasına rağmen, genel düşünce şudur ki son yıllarda statlar seyircileriyle problem alanı haline gelmekte ve seyirci davranışlarında istenmedik yönde saldırganlık ve şiddet olayları izlenmektedir.

Bu şiddet olayları seyirciler arasında meydana geldiği gibi bazen futbolcular arasında da yaşanmaktadır. Yapılan çalışmalarda (4,5,6,7,8,9,10,11,12,13) futbolda meydana gelen şiddet ve saldırganlık olaylarına birçok nedenin etken olabileceği belirtilmektedir. Futbolcuların sert, hatalı oynamaları ve seyirciyi tahrik edici davranışları, taraftarların bir sözlü hakareti veya hareketi, hakemlerin kritik kararları, spor yöneticilerinin karşılıklı sert açıklamaları, amigoların tahrikleri, maç öncesi ve sonrası medyanın kışkırtıcı haberleri ve güvenlik güçlerinin arzu edilmeyen uygulamaları saldırganlık ve şiddet olaylarının başlamasına yol açabilmektedir.

Araştırmamız, Türk futbolunda taraftar kulüplerindeki üyelerin saldırganlık düzeyi ve nedenleri, olaya karışan seyircilerin kişilik yapıları, futbol karşılaşmalarında yaşadıkları problemler ve çözüm önerilerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

3.1. Spor

Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre spor; "Kişisel veya toplu oyunlar biçiminde yapılan, genellikle yarışmaya yol açan, önceden kabul edilen kurallara göre uygulanan beden hareketlerinin tümüdür" (14). Atatürk: "Başarılı olmak için her türlü yardımdan çok bütün milletçe sporun esasını, değerini anlamak ve ona

kalpten sevgi göstermek, onu vatani vazife saymak lazımdır” ve “Dünyada spor hayatı, spor gayesi çok önemlidir. Bu kadar önemli olan spor hayatı, bizim için daha da önemlidir. Çünkü ırk meselesidir. Irkın düzelmesi ve gelişmesi meselesidir” demiştir (15).

Spor, aktif olarak kişinin içdünyasından kurtularak diğer kişilerden, inançlardan, düşüncelerden insanlarla karşılaşmasını, onlarla diyalog içinde bulunmasını, onları etkileme ve onlardan etkilenmesini sağlayan bir etkinlik olmasından dolayı, bireyin sosyalleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu özelliklere bakıldığında spor dostluğu ve kardeşliği pekiştirmekte ve toplumsal uzlaşma ve kaynaşmaya destek sağlamaktadır (16).

3.1.1. Sporda Özdeşleşme Kavramı

Toplumda statü ve rol alabilmek için gayret gösteren özellikle gelişme çağındaki çocuk ya da genç, benliğine örnek olabileceğini düşündüğü özdeşleşme nesnesini, en yakınları (anne, baba, dede, teyze, hala, komşu vb.) arasından arar ve seçer (17, 18, 19, 20).

Özellikle ergenlik döneminde yaşanabilecek özdeşleşmeler şunlardır:

a) Kişi-Kişi Özdeşleşmesi: Özellikle gençlik çağında kişi kendini, örnek aldığı bir sporcunun parçası olarak görür ve onunla bütünleşerek o sporcuyla özdeşleştirir. Özdeşleştiği oyuncu alanda yaralandığı zaman kendisi yaralanmış gibi tepki gösterir. Onunla üzülür ve sevinir (21).

b) Kişi-Küme (Takım) Özdeşleşmesi: Kişi, tuttuğu takımıyla ya da ünlü bir sporcuyla özdeşleşmektedir. Kişi, bunların başarısına sevinmekte ya da yenilince üzülmemektedir (22, 23). Örneğin, futbol maçlarını takip edenler genellikle

gençlerdir. Gençler, özellikle özdeşleştikleri uğruna kendi kişiliklerini bir kenara bırakarak onlar gibi düşünme ve davranmayı tercih etmektedir (24).

c) Küme-Küme Özdeşleşmesi: Bir taraftar grubunun bir spor branş takımıyla bütünleşmesi ve özdeşleşmesidir (21).

d) Kişi-Kültürel Sportif İmge Özdeşleşmesi: Kişi, tuttuğu takımın formasıyla, armasıyla, rozetiyle, marşıyla, renkleriyle, bayrağıyla, sloganlarıyla ve söylediği şarkılarıyla özdeşleşir. Kendisini grubun üyesi olarak görür ve bu gruba bağlı olmanın güven duygusu içinde kişiliğini hiç olmaktan kurtarır (23).

3.2. Futbol

Dünyada milyonlarca kişinin oynadığı ve izlediği bir spor dalıdır (6, 25, 26). Bu durum futbolun üzerinde çok düşünülmesi gerektiğini göstermektedir (13). Dünyada hızla yaygınlaşan futbolun, bu süreçte oyun olma özelliği günden güne azalmakta, seyirlik yanı daha öne çıkmaktadır. Ekonomik olarak daha çok kazandırıyor olması, bu spora olan bakış açısını değiştirmiştir. Orta sınıf sporu haline getirebilme çalışma ve gayretleri hızlanmıştır. Bununla beraber, futbola yapılan maddi yatırımların da etkisiyle büyük bir ticari sektör halini almıştır (26). Sermaye sahiplerinin bu amaç doğrultusunda yaptıkları her etki, futbolun aslından uzaklaşmasına ve özünü yitirmesine neden olmaktadır (27, 28).

Bu engellemelere rağmen futbol, kitleleri ardından sürükleyerek hızla büyümeye devam etmiş ve artık günümüzde önemli ve büyük bir endüstri sektörü haline gelmiştir. Beraberinde seyirci kitlelerini de büyütüştür. Bu durum aynı zamanda istenmeyen ve önlenmesi gereken olaylar meydana getirmiştir (29).

3.2.1. Futbolun Dünyada Gelişimi

Futbolun ilk olarak nerede ve kimler tarafından oynanmaya başlandığı kesin olarak tespit edilememiştir (30). Tarihi değer taşıyan birçok eserden ve zamanımıza kadar kalmış olan bazı anıtlardan anlaşıldığına göre; futbolun M.Ö.3000 yıllarında Asya ve Mısır'da kuralsız olarak oynandığı öğrenilmiştir (31, 32).

Ortaçağda köylülerin top diye adlandırılan şişirilmiş bir iškembeye vurdukları ve dinsel törenlerin bir parçası olduğu belirtilmektedir. İnanca göre topu bir ileri, bir geri atmak; iyi ile şeytanın çarpışması ya da yaşam ve ölüm gibi olayları temsil etmektedir (9, 33). Avrupa'da ise Eski Yunan devrinde ayak topu oyunu olarak, on beşer kişilik takımlar halinde ve "Episkiros" adı altında İsparta'da oynandığı, ayrıca Eski Roma'da bu oyuna benzer "Harpastum" adı ile askerlere idman olarak oynatıldığı belirtilmektedir. Avrupa'ya futbolun ne zaman ve kimler tarafından getirildiği konusunda ihtilaf bulunmaktadır. İngilizler bu oyunun kendilerine ait eski milli oyunları olduğunu iddia etmektedirler. Ancak Fransızlar bu oyunun İngiltere'ye Normanlar tarafından getirildiğini iddia etmektedir (9, 34, 35, 36, 37).

Dünyanın ilk futbol kulübü Nottingham County 1862'de İngiltere'de kurulmuştur (38). Çağlayan ve Fişekçioğlu (9) , modern futbolun doğum tarihini İngiliz Futbol Birliğinin kurulduğu 26 Ekim 1863 yılı olduğunu belirtmişlerdir. 1882 yılında ise en yetkili kurum olarak International Board kurulmuştur. 21 Mayıs 1904 tarihinde Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FİFA) kuruldu. 1954 yılında da Avrupa Futbol Birliği (UEFA) kurulmuştur (39).

Futbola olan ilginin artması özellikle iki kesimin dikkati çekmiştir. Bu kesimler sermayedarlar ve kiliselerdir. Sermayedarlar yanlarında çalıştırdıkları işçilerine, hastane ve okul olanakları dışında, futbol sahalarını ve diğer sportif yapıları da kısa sürede sunmuşlardır. Bu sayede birçok spor birliği ve kulübü kurulmuştur (40). 1888 yılında 12 kulübün katılımı ile 'İngiliz Profesyonel Ligi' kurulmuş.

3.2.2. Futbolun Türkiye’de Gelişimi

Kaşgarlı Mahmud’un ‘Divan-ül Lugat-it Türk’ adlı eserinden Orta Asya Türklerinin futbola benzer “Tepük” adı verilen bir oyunu oynadıkları görülmektedir. Modern futbolun Türk toplumuna girmesi ise, Osmanlı toprakları üzerinde 19. yüzyılın sonlarında, ilk defa gayrimüslimler ve ülkedeki yabancı uyruklular tarafından oynanması ile gerçekleşmiştir (5, 41). Özellikle Selanik ve İzmir futbol oyununun ilk taraftarlarının bulunduğu yerlerdir (41).

Bu dönemde futbolu, Türk topraklarına gelen İngiliz aileleri getirmiştir. İlk futbol kulübü İngilizler tarafından 1894 yılında, İzmir’de kurulan Smyrna Kulübüdür. Türkiye’de ilk futbol ligi İstanbul’da 1904 yılında kurulmuştur (42). Tamamen Türklerden oluşan ilk futbol takımı olan Galatasaray ise 1905 yılında sahalara çıkmış, 1906’da lige katılmış ve bunu 1907 yılında Fenerbahçe izlemiştir. Atabeyoğlu, “Galatasaray’ın maksadının İngilizler gibi toplu halde oynamak ve Türk olmayan takımları yenmek” olduğunu beyan etmektedir (43, 44, 45).

3.3. Spor Seyircisi

“Çıkarı aynı olan ve bir spor yarışmasında aynı tepkiyi gösteren, daha önce organize edilmemiş insan grubuna seyirci denmektedir” (46). Taraftar ve seyirci

her ne kadar birbirleriyle aynı anlamı taşıyor gibi görünse de farklı manalar taşımaktadır. Taraftar ise bir spor kulübüne ilgi duyan ve onunla ilgilenen, onu maddi ve manevi olarak destekleyen, takımına destek olmak için her türlü zorluğa katlanarak yurt içi veya dışı deplasmanlara giden kimse için kullanılmaktadır (47, 48).

Guttman ise, "spor seyircisini", bir spor olayını müsabaka alanında canlı olarak ya da görsel medya yoluyla izleyen kişidir (49). Seyirci davranışını etkileyen sebepler şöyle sıralanmaktadır (50) :

- Kitlenin büyüklüğü,
- Kitlenin yoğunluğu,
- Seyircilerin durduğu yer,
- Seyircilerin maçı izleme şekli (Oturarak ve ayakta) ,
- Beraber söylenen şarkı, marş ve türküler,
- Seyircilerin gürültüsü. Bir takıma taraftar olarak bağlanmak, iki önemli fonksiyonun gerçekleşmesini sağlamaktadır:
- Kendisine gurur duygusu veren ve saygınlık kazandığını düşündüğü bir toplulukla beraber olmak,
- Yaşamın monotonluğundan uzaklaşmak ve başarı kazanmak (51).

3.3.1. Futbol Seyircisi

Futbol seyircisi sosyolojik açıdan geçici ve teşkilatsız insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Bu topluluk ne cemiyettir, ne cemaattir, ne de çıkar birliğidir. Bunlar belirli bir amaç doğrultusunda veya herhangi bir neden olmadan

bir araya gelirler ve amaçları gerçekleştikten sonra dağılırlar (21, 41, 52, 53). Futbol seyircileri, diğer spor branşlarına oranla farklı bir çizgidedirler. Acet yaptığı araştırmada, Türkiye’deki futbol seyircilerini:

- Mekâncılar
- Doyumsuzlar
- Sabırsızlar
- Deplasmancılar
- Takımla Şahlananlar
- Uğura İnananlar
- Gerçekçi Seyirciler olarak ayırmıştır (6).

Talimciler, “Müminsiz bir din olamayacağı gibi, taraftarsız bir futbolun da olamayacağını” belirtmektedir (13). Futbol güzelliği ve anlamını taraftarıyla bulmaktadır. Taraftar takımını tutar ve onu destekler. Bunu yaparken çok düşünmez (54). Taraftar artık, tuttuğu takıma bağlılığıyla, bu takıma destek olan diğer taraftarların varlığıyla, takımın yaşadıkları ve başarısıyla anlamlandırılan kişidir (33).

3.3.2. Futbol Seyircisinin Özellikleri

Futbol, kitleleri peşinden sürüklemesi ve seyirlik bir spor olması özelliği ile diğer spor dallarından farklılık göstermektedir. Futbolda seyirci olmanın nedenleri arasında bir gruba ait olma, güven ve heyecan duymadır. Bir futbol müsabakasında seyircilerin farklı davranışlar sergilediği görülmektedir. Kimi seyirci grubu, gerilim içinde maçı seyrederken kimi gruplar, bağıra çağıra

takımlarına tezahüratla destek olmaktadır. Kimi gruplar ise, sahaya yabancı maddeler atmakta, küfretmekte ve saldırgan davranışlar göstermektedirler.

Seyirci futbol müsabakalarını belli bir estetik duygu ve doyumuna ulaştığı için izlemektedir (29).

Acet'e (46)] göre futbol seyircileri; "...Takım taraftarlığına dayalı olarak aralarında belli ölçüde bir iletişim ve kolay provoke edilebilir bir heyecan kitlesi hüviyetine sahiptirler. Teşkilatlanma ve müşterek faaliyete yatkındırlar. Bu faaliyetler genelde, yönetim, amigolar ve taraftar dernekleri ile olmaktadır. Futbol oyunundaki ve takımındaki ruh ve bu ruha duygusal anlamda bağlı olan taraftarlar..."

Futbol müsabakalarında seyircilerinin muhakeme etme özelliği azalmaktadır. Topluluk içerisinde eylem ve hareket kabiliyetleri artmaktadır. Ancak oyun kurallarının caydırıcılığı nedeniyle, temkinli davranırlar. Seyircilerin davranışları önceden tahmin edilmekte ancak, seyircilerin arasındaki saldırgan taraftarlar (holiganlar) ve fanatikler için aynı şeyleri söylemek zordur (55).

Türk futbol taraftarlarının, diğer ülke futbol takımları taraftarları ile genel olarak aynı özellikleri olsa da, aslında kültürel bazı özellikler, Türk futbol seyircisini diğerlerinden ayırmaktadır. Özellikle milli maçlar, bu tutumların en iyi göstergesidir. Bu tür müsabakalar, tüm dertlerin unutulduğu, milli birlik ve beraberliğin en iyi şekilde ispat edilebileceği, bir nevi savaş alanı olarak algılanmakta ve görülmektedir (46).

Bir futbol müsabakasını seyretmenin, takip etmenin, tartışmanın ve sosyal hayatta bir yer vermenin başlıca sebeplerini araştıran Wann, Melnick, Russell ve

Pease (56) , spor taraftarlarının güdülenmelerinde sekiz faktörün önemli olduğunu tespit ederek literatüre katmışlardır. Bunlar özetle; Kaçış, ekonomik sebepler, heyecan duyma isteği, sporun estetiği, benlik saygısı, bir gruba ait olma, aile gereksinmesi ve eğlencedir.

3.3.3. Futbol Seyircisinin Türleri

Futbolla ilgili seyirci kavramı belli bir hiyerarşik yapıda düzenlendiğinde, taraftarlar, fanatikler, holiganlar ve televizyon izleyicileri olarak gruplandırılabilir.

3.3.3.1. Taraftarlar

Taraftarlar “spor kulüplerinin faaliyetlerini maddî ve manevî destekleyen, kulübün hizmetlerini belirli bir ücret ödeyerek satın alan, her türlü zorluğa rağmen takımına destek olmak için yurt içi ve yurt dışı deplasmanlara giden kulübün esas pazarını oluşturan halk kitlesidir” (57). Bir taraftar için tuttuğu takımın başarısı, kendisi için bir tür güvence ve iftihar duygusunun kaynağı kabul edilmektedir. Başarısızlığı ise tersine, kişisel bir kaybetme duygusunun uyanmasına sebep olmaktadır. Taraftarların takımını ve sporcuları izlemesinde birçok sebep bulunmaktadır:

- Takımını ve sporcuları izlemesi gerektiğini düşünürler ve zorunluluk hissederler.
- Hoşlanırlar.
- Takım veya sporcuyla kendilerini ilişkili hissederler.

Türkiye için pek geçerli olmasa da taraftarlık tercihini belirleyen ana etmen bölgeciliktir. Bir bölgede yaşayan insanlar o bölgenin futbol takımını desteklemektedirler. Oysa Türkiye’de, basının ulusal gazete ve yerel gazete ayrımı

gibi bir ulusal takım ve yerel takım ayrımı vardır (58). Bu sebepten dolayı Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş takımları Türkiye’de en çok taraftarı olan takımlardır. Çünkü Türkiye’nin her bölgesinden taraftarları mevcuttur. Olayın sosyolojik izahı şudur: “Siz bakmayın benim Yozgatlı, Kırşehirli, Sivaslı, Çorumlu olduğuma. Ben Cimbomluyum. Ben Fenerliyim. Ben Beşiktaşlıyım”. “Bu cevapların ortaya çıkardığı gerçekte soruyu muhatap olan kişilerin üzerinde derin bir psikolojik baskı olarak hissettikleri kentsel mensubiyetlerin ve daha çok da taşrasal ezikliğin tutulan takımla bertaraf edilmiş olacağı düşüncesi yer alır” (59).

“Ölmeye ölmeye geldik” diyen taraftarlar, maçlara bedava girmek ve bedava deplasmana gitmek arzusuyla her türlü yola başvurmaktadır (60). Taraftarlar, sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyi, meslekleri farklı ve değişik gruplara ait insanlardan oluşmaktadır. Bunları bir araya getiren güç ise futboldur. Eğer aynı takımın taraftarıysa, aynı şeyleri düşünebiliyorlarsa birbirlerine arka çıkıp desteklemektedirler. Farklı düşünceler kavgalara hatta yaralayıcı öldürmelere kadar gidebilmektedir. Bu da fanatik olmanın bir göstergesidir (61).

3.3.3.2. Fanatikler

“Futbol seyirciliği açısından fanatiklik, kazanmak için her yolu meşru gören, sporun estetiği ve güzelliğiyle ilgilenmeyen ve sadece sonuca bakan, tuttıkları takımın renklerini, marşlarını hastalık derecesinde önemseyen vb. davranış özelliklerini gösteren seyirci çeşididir”. Fanatiklerde, genelde kendini kanıtlama isteği, gergin, asabi, saldırgan bir ruh hâkimdir. Bu kimseler için delikanlılık göstergeleri önemlidir. Sohbetleri genellikle maç, kavga ve cinsellik üzerinedir (46).

Galeano ise fanatiklerden bahsederken "Stadyuma kulübünün bayrağına sarılı olarak gelir, yüzü âşık olduğu renklere boyalıdır. Vurucu, kırıcı ve gürültü yapıcı araçlarla yüklüdür. Hiçbir zaman yalnız değildir. O iyidir ve aslında saldırgan değildir, ama kötüler onu mecbur ederler" demektedir (62). Futbol fanatikleri, genellikle içinde bulunduğu topluluk tarafından, korkuyla hayranlık karışımı bir saygı ve sevgi görürler. Bu özellikle, içinde yaşadığı topluluk için kavga etme ve cesaret gösterisi yaptıklarında olur (63). Bunlar için çılgınlığın sonu yoktur. İngiltere'de bir fanatiğin, çırıl çıplak sahaya inerek tuttuğu takımın golünü atan futbolcuyu sırtına alarak sahada tur atması bunlar için, çılgınlığın bir sınırının olmadığını göstermektedir (64).

Ayrıca futbol fanatizmi, rakip taraftar grupları arasında, değişik ölçeklerde sık sık şiddetli ve tahribata yol açan meydan kavgalarını da ifade eder. Fanatizm olaylarına belirli koşullarda kendini kaptıran pek çok genç taraftar, maça giderken kavga etme ya da düzen dışı ve düzen bozucu davranışa girme amacıyla yola çıkmaktadır. Ayrıca bunların arasında, fanatik veya holigan davranış içinde yer alan sert, dövüşmeyi ve saldırgan davranışı "maça gitmenin" ayrılmaz bir parçası olarak gören taraftarlar da bulunmaktadır (65). Fanatiklerin stadyumlarda yapabilecekleri muhtemel davranışlar şunlardır (66) :

- “Kazanmak için her yolu mübah görürler.
- Tüm istekleri takımlarının galip gelmesidir.
- Onlar için oyun değil sonuç önemlidir.
- Takımları maçı önde götürdüklerinde içindeki sevinci ses dalgaları halinde dışları vururlar.

- Takımları yenik duruma düştüğünde ise saldırganlaşan sessizleşerek saldırgan tavırlar sergilerler”.

Fanatizmi sosyal bir sorun olarak incelenmesine sebep olan durum, bireyin fanatik olması değil, fanatiklerin bir araya gelerek yaptıkları eylemlerdir. Gerçek yaşamda saldırganlık ve şiddet eylemleri genellikle birbirini tanıyan birey ya da gruplar arasında gerçekleşmektedir (67). Fanatizm olgusu en çok kendini sporda göstermektedir. Sporun rekabete ve kazanmaya dayalı yapısı tarih boyunca insanlar arasında bir takım mücadelelere yol açmıştır. 1950' lerin sonlarından beri 'futbol fanatikliği olgusunu' biçimlendiren özgün nitelikler şunlardır (63, 68) :

- İşçi sınıfın kaba ve saygın kesimlerinin kendi içinde ve aralarındaki ilişkilerde görülmekte olan değişmelerin olması,
- On sekiz yaş altı gençlere özgü, boş zaman pazarının yükselmesi ve genç taraftarın deplasman maçlarına gitme isteklerinde artışın olması,
- Futbolun kendi yapısında değişmelerin olması,
- Kulüplerle taraftarlar arasındaki ilişkilerde değişmelerin olması,
- Merkezi hükümetin ve futbol otoritelerinin fanatikliğin önüne geçme yönündeki girişimleri,
- Kitle iletişim araçlarının yapısındaki ve işleyişindeki değişimler,

Fanatizm ve şiddet olgusunun ortaya çıkmasında, medyanın da etkisini inkâr etmemek gerekir. Haberlerde, filmlerde ve reklâmlarda vb fanatizmi körükleyici mesaj ve görüntülere rastlamak her zaman mümkündür.

Fanatikler, kimi zaman rakip taraftarı taşıyan araçlara saldırırlar ve rakip taraftar gruplarıyla trende, metroda ya da benzin istasyonlarında karşılaşılırsa kavga çıkarırlar (73). Ancak fanatikler, ne kadar saldırgan davranış gösterirlerse gösterebilirler, holiganlar kadar şiddet içeren davranışlar sergilemedikleri ifade edilebilir.

3.3.3.3. Holiganlar (Saldırgan Taraftarlar)

Holigan kavramı ilk defa 1898 yılında Daily News adlı bir İngiliz günlük gazetesinde kullanılmıştır. Gazetede anlamı alkole ve ölçsüz şiddete meyilli olan kişi şeklindedir (69, 70).

Kerr'e göre futbol holiganları için destekledikleri takımın kazanması ya da kaybetmesinden daha ziyade karşılaşması ve sonrası stadyum içinde veya dışında rakip takım taraftarına şiddet göstermeleridir (71). Onlar için amaç, şartlar ne olursa olsun kavga etmek yani saldırgan davranışlar sergilemektir (14, 72).

Holiganlar kendi başlarına olay çıkarmada pek de usta değillerdir. Onlar kalabalık olarak ve planlı bir şekilde olay çıkarmada başarılı olmuşlardır (73). Stott ve Reicher bu şiddet kalabalığını masum şartlarla açıklamak doğru olmayabilir demektedir. Yani bütün olayların grup tarafından planlı ve düzenli bir şekilde yapıldığı açıktır. Holiganlar, asosyal bir kişilik yapısına sahiptirler. Psikopat veya sosyopat olarak da adlandırılan bu kişilerin en önemli özelliği çevreye uyum sağlayamamalarıdır (74).

Holiganların diğer özelliklerini de şöyle sıralayabiliriz (46, 75, 76) :

- Kavga ederler ve çoğu kez bunları başlatırlar
- Acımasızca davranışlar sergileyebilirler,

- Başkalarının malına bilinçli zarar verebilirler,
- Yangın çıkarabilirler,
- Genellikle yalan söyleyip, hırsızlık yapabilirler,
- Kendisinin ya da başkalarının güvenliğini hiçe sayabilirler,
- Fazla alkol alabilirler,
- Pişman olmama ya da suçluluk duymama gibi özellikleri taşıdıkları görülmektedir.

Holiganlık her ne kadar fanatikliğe benzer gibi algılsada bu iki kelime birbiriyle örtüşmemektedir. “Fanatiklik, körü körüne bir takımı tutma, bağınaz” anlamına gelmektedir. Holiganlık ise, “azgın, gözü kara” anlamına gelmektedir. Bir fanatik günlük hayatında yalnız gezerken holiganlar gruplar hâlinde gezer. Bunlar günlük hayatta da kavga edebilmek için bahane arar. Holiganlar 1989 yılında, İngiltere’de Liverpool ile Nottingham Forest arasında oynanan maçta olaylara karışmışlardır. Seyirciler saha ile tellerin arasına sıkışmış ve 95 kişi ölmüş ve 200 kişi yaralanmıştır (77, 78).

3.3.3.4. Televizyon İzleyicileri

Televizyonlar, Türkiye’de her dönemde kitlelerin ilgisini üzerinde toplamayı başarmıştır. Özel televizyonlar bu ilginin artmasında önemli bir etken olmuşlar ve yapmış oldukları yayınlarla futbol sahalarını sürekli evimize kadar getirmişlerdir. 1990’lı yıllarda Türk toplumunda gündemi belirleyen medya olurken, futbolda yaşanan yükseliş trendi ve Avrupa’da elde edilen başarılar, futbol ve medya ilişkisini kuvvetlendirmiştir (13).

İzleyici statlardaki karmaşa içerisinde göremedikleri pozisyonları, tekrar tekrar izleme şansına sahip olmaktadır. Televizyon, seyircinin dikkatini her türlü teferruattan arındırarak futbol maçına odaklaştırmakta ve yönlendirmektedir (79). Futbol ekonomisinin oluşması, televizyonun ortaya çıkışı ve gelişimiyle bire bir ilişkilidir. Bugün kulüplerin gelirlerinin bir kısmını maçların yayın hakları karşılığında televizyonlardan aldıkları paralar oluşturmaktadır. Kulüpler transfer giderlerini televizyonlardan aldıkları yayın hakları paralarıyla karşılamaktadır. Özellikle Türkiye'de üç büyük olarak adlandırılan Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray, televizyonlardan aldıkları yayın hakları paraları ile Avrupa'nın ünlü kulüpleri ile yarışır duruma gelmişlerdir (80).

3.4. Saldırganlık

“Kişinin, bilinçli ve kasıtlı bir şekilde sosyal çevresine psikolojik veya fiziki olarak zarar vermeye yönelik bir davranışta bulunmasına “saldırı” denilmektedir” (29, 81). Saldırganlık ise, fiziksel, sözel veya psikolojik olarak kendisine, canlı ya da cansız varlıklara zarar vermek amacıyla kasıt olmadan ya da niyetli bir şekilde yapılan herhangi bir davranış olarak tanımlanmaktadır (2, 18, 47, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89). Bu tanımlamalardaki anahtar sözcük niyettir (83).

Dolaylı veya direkt olarak zarar vermeyi amaçlayan davranış (tehdit edilme, aşağılanma, engellenme) söz konusu olduğunda, saldırganlık veya saldırgan davranıştan söz edilmektedir (90, 91, 92).

Freedman ve arkadaşları, saldırganlığı üçe ayırmıştır (93) :

1. *Özgeci (prosocial) saldırganlık*; grubun moral standartları açısından kabul edilebilir amaçlar çerçevesinde, toplumsal olarak onaylanan saldırganlık,
2. *Düşmanca (antisocial) saldırganlık*; toplum tarafından onaylanmayan, kışkırtılmamış ya da tahrik edilmemiş suç eylemleri olarak saldırganlık,
3. *İzin verilmiş saldırganlık*; toplum kurallarının dışına taşmayan ve kabul edilmiş ahlaksal standartlara ters düşmeyen saldırganlıktır. Gole gitmekte olan forvet oyuncusundan topu almak isteyen defans oyuncusunun rakibinayağına vurması buna örnek gösterilebilir.

Sporda saldırganlık, alışkanlık ve biyolojik bir süreç olarak incelenebilir (91, 94). Yine bir başka araştırmaya göre, futbol karşılaşmasını izleyenler karşılaşma sonrası, karşılaşma öncesine göre daha saldırgandırlar (29).

3.4.1. Kuramsal Açıklamalar

3.4.1.1. Psikoanalitik Yaklaşım

Saldırganlığı açıklamaya çalışan en eski kuram, içgüdü kuramıdır. Kuramın önde gelen isimleri S.Freud ve K. Lorenz'dir (2, 95, 96). Bu kuramın öncüleri, saldırganlığı ilk değerlendirmelerinde insanın yaşamını devam ettirici ve cinsel ihtiyaçlarının engellenmesi durumunda gösterdiği tepkisel davranışlar olarak ele almaktadır (81, 83, 97, 98, 99, 100, 101, 102).

Geçtan ise, Freud'un ilk önce, saldırgan ve yıkıcı dürtülerinin kaynağı olarak bireyin doğuştan getirdiği hayvansı yanları olarak tanımladığı id'igösterdiğini belirtir (98). Freud'un kişilik kuramında libidonun, yaşamın farklı dönemlerinde o dönemin haz bölgesi olarak yorumlanan farklı organlara

yöneldiğivurgulanır. Buna göre oral dönemde ağız bölgesi, anal dönemde makat bölgesi hem saldırganlığın hem de libidonun yoğunlaştığı bölgelerdir. Freud, çocuğun kızgınlık duygularının atıldığı dönem olarak anal dönemi belirtir. Fallik dönem ise çocuğun karşı cinsten olan ebeveyne ilgisi ve kendi cinsinden olan ebeveyne duyduğu düşmanlık duyguları ile saldırganlığın ortaya çıktığı dönemdir. Sonraki çalışmalarında ise, şiddet ve yıkıcılık yönünde doğuştan gelen içgüdüsel bireğilimin varlığından söz ederek davranışlarımızın doğal bir parçası olduğunu ileri sürmektedir (81, 83, 98, 99, 100, 101, 103).

Freud'a göre insanda ruhsal enerjinin kaynağı iki temel içgüdü söz konusudur. Bunlardan ilki yaşam içgüdü olan eros, ikincisi de ölüm içgüdü olan Thanatos'dur (2, 83, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109). Bazen içe, bazen de dışa dönük olarak gerçekleştirilebilen kendi kendini yıkıcı ve yok etmeye çalışan bu içgüdülere ölüm içgüdü olarak tanımlamıştır (2, 81, 83, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 103, 106, 107, 108, 109). Freud, yeni giriş derslerinde (1932) Eros-Thanatos ikilisine sadizm ve mazoşizmden yola çıkarak ulaştığını belirtmektedir (104).

3.4.1.2. Biyolojik Kuram

Bu kuram, saldırganlığın insanın organizmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Saldırganlığa yol açan temel etkenlerin ne olduğunu araştırmak için testosteron hormonu, kromozomlar ve beyin gibi organları inceler. İçgüdüler ve evrim sürecinin saldırganlığı yeterince açıklayamadığını iddia eder. Saldırgan davranışların biyolojik ve genetik etkilerden bağımsız olmadığını vurgular. Bu kuramın savunucularına göre, insanoğlu içgüdülerinin yanı sıra biyolojik donanımlarının etkisiyle de saldırganca davranabilmektedir (2, 101, 110).

Saldırganlığın ve kromozomların ilişkisi incelendiğinde, erkeklerdeki fazladan bir Y kromozomunun ve beyinde hipotalamus, mesansafalon ve amigdalanın uyarılmasının öfkeye ve saldırgan davranışlara neden olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir (2,29). Ayrıca erkeklerde kadınlara oranla, engellenme ve zorlanma karşısında kaygıyı, korkuyu, kızgınlığı, öfkeyi arttıran adrenalin ve noradrenalinin, kandaki düzeyinin daha fazla yükseldiği saptanmıştır (3).

3.4.1.3. Ekolojik Kuram

Bronfenbrenner, insan gelişiminin bireysel ve çevresel özelliklerin etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir. Günümüzde ergenlerde saldırganlık yaygındır. Bu faktörler; bireysel, ailevi, okul ve akran faktörleri, toplumsal ve duruma özgü faktörler biçiminde sıralanmaktadır. Bu faktörler, saldırganlıkla ilişkili risk etmenleri olarak ele alınmaktadır. Aile üyeleri arasındaki sürtüşme, saldırganlık ve şiddet olayları, denetim eksikliği çocuk ihmal ve istismarı, ebeveyn suçluluğu, şiddet içeren ceza tekniklerinin kullanımı, katı disiplin gibi faktörler de ailevi faktörler ana başlığı altında toplanmaktadır (111).

Yoksulluk, etnik ayırım, düzensiz komşuluk ilişkileri, medyada yer alan şiddet de toplumsal faktörler olarak sıralanmaktadır. Özel olarak incelenecek olursa sinema, televizyon, müzik ve bilgisayar oyunlarında yer alan şiddet içeriği, bir “şiddet kültürü” yaratmakta ve bireyin daha fazla saldırgan davranmasına yol açmaktadır. Duygusal ve davranışsal sorunları olan, dürtülerini kontrol etmekte zorlanan veya öğrenme güçlüğü olan çocuklar, medyadaki şiddetten daha fazla etkilenebilmektedir (111).

3.4.1.4. İpucu-Uyarılmışlık Kuramı

Berkowitz'in çalışmalarına dayanan bu kurama göre her saldırganlığın temel nedeni engellenme değildir. Buna karşın her engellenmenin niyete bağlı olarak farklı algılanacağı savunulmaktadır (112). Bununla birlikte saldırganlık davranışları engellenme karşısında bir tepki niteliğinde öğrenilmektedir. Berkowitz, "insanlar güdülerini doyuramıyor ve tatmin edemiyorlarsa saldırganlaşmaktadırlar ve korku hissine kapılmaktadırlar" demektedir.

Eğer engellenme, kötü bir niyet olarak algılanmaz, onun kaza sonucu olduğu ve haklı bir nedene dayandığı düşünülürse, insanları o kadar kızdırmaz ve onların saldırganlığa başvurma olasılıkları azalır. Engellenme için sunulan makul nedenler, saldırganlık duygularını en aza indirmektedir (113).

3.4.1.5. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlık, amaca ulaşmak için haklı olarak sergilenen bir davranış biçimidir. Bandura saldırganlığı, üç aşamada tanımlamaktadır. Bunlardan birincisi saldırganlığın kökeni, nasıl geliştiği ve nasıl öğrenildiği; ikincisi saldırganlığı ortaya çıkaran etkenler ve üçüncüsü de saldırganlığın ortaya çıkışından sonra nasıl süreklilik kazandığıdır (114, 115).

Pekiştirilen davranışın, ortaya çıkma sıklığı artarken, pekiştirilmeyen davranışların görülme sıklığı azalmaktadır (116). Terry ve Jackson'a (116) göre "spordaki pekiştirmeler üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki koçlar, sporcunun takım arkadaşları ve ailelerden oluşan referans grupları, ikincisi sporun yapısı ve kuralları uygulamadan sorumlu kişiler ve hakemler, üçüncüsü de taraftarlar, medya, mahkemeler ve genelde toplumdur" (2).

Sosyal öğrenme kuramına göre, kişiler saldırganlığı kazandıktan sonra, en az beş nedenden dolayı devam ettirirler:

(1) Saldırgan davranışa maruz kalan kişinin acı çekmesinden hoşlanırlar (Olumlu pekiştirme).

(2) Başkalarına bakarak saldırganlığın olumsuz sonuçlarından kaçınırlar (Olumsuz pekiştirme).

(3) Saldırgan davranmamak için yaralanma ya da incinmeye maruz kalırlar (Ceza).

(4) Saldırgan davranışları, kendi tarafından yönlendirilen kişisel standartlara ulaşırlar.

(5) Başkalarının saldırgan eylemleri için ödüllendirildiklerini ya da saldırgan olmayan davranış için cezalandırıldıklarını gözlemlerler (117).

3.5. Spor Seyircisinde Saldırganlık

Sporda saldırganlık ve şiddet olaylarında kitle psikolojisinin rolü büyüktür. Kişi yalnız iken yapamayacağı davranışları, kitle içindeyken yapmakta ve önüne gelen her engeli kolayca tahrip edip yıkmaktadır (10). Spor müsabakalarında yaşanan çeşitli ortamsal faktörler (karşılaşmanın sonucu) , psikolojik olarak engellenme yaşatmakta ve neticesinde saldırgan davranışlara neden olabilmektedir. Örneğin; Leith kaybedenlerin daha fazla saldırganlığı kullandıklarını belirtmektedir (118).

Smith, seyirci saldırganlığı ile birlikte bulunan veya seyirci saldırganlığını başlatan faktörleri şöyle sıralamaktadır (113) :

- Sahada küçük çapta saldırgan hareketlerin olması (oyuncuların birbirini itmesi, bağırarak tahrik edici bir şekilde tartışması) ,
- Erkek cinselliği ve
- Düşük gelirlilerdir (119).

Russel, seyirci çokluğunun, misafir takımın saldırganlığı ile ters orantılı olduğunu ortaya koymuştur (120). Başka bir çalışmada ise seyirci çokluğu ile sporcu saldırganlığı arasında düz bir orantı olduğu belirlenmiştir (121). Seyirci sayısından daha önemli olan seyircinin tutumudur. Eğer seyirci sürekli olarak tezahürat yapıp takımını desteklerse, bu durum, ev sahibi takımın atılgan davranışlar göstermesini arttırmakta ve misafir takımını azaltmaktadır. Tezahüratın fazla olması neticesinde oluşan yüksek desibelli ses, seyircinin saldırgan davranış göstermesini kolaylaştırmaktadır (122). Çok az seyirci kitlesi belirli zamanda kavganın başlamasını doğru bulmaktadırlar. Grup lideri, onların mazoşizmlerini cesaretlendirmekte ve yayılmasını sağlamaktadır (123).

3.5.1. Futbol Seyircisinde Saldırganlık

Sportif müsabakaların (özellikle futbol) üstlendiği misyonlardan biriside, müsabakaların rekabet ortamında kullanarak kişi veya toplumların kendilerini ifade etmelerini, seslerini duyurabilmelerini, öfkelerini çatışmaya ya da mutluluklarını paylaşmaya dönüştürdükleri alanlar olmasıdır (124). Seyircilerin çatışma yaşamada bir gol, bir tezahürat şekli, maç çıkışı bir gerginlik vb olabilmektedir. Bundan daha ötesi uluslararası çekişmelerden, din ya da mezhep farklılıklarından, yöresel problemler ve çekişmelerden de kaynaklanabilmektedir.

Sonuç olarak, kitle hareketine dönüşen olaylar tarihte önemli bir yer tutmaktadır (14).

Futbolda şiddet söz konusu olduğunda, öncelikle seyirci saldırganlığı ve şiddeti akla gelmekte ve farklı psikolojik yapılara dayandırılmaya çalışılmaktadır (125). Futbol seyircisinde görülen saldırganlık türleri şöyle sınıflandırılabilir;

Ödünleyici Saldırganlık; güçsüzlükten doğan, güçsüzlüğü ödünleyen bir şiddet türüdür. İnsan bazı nedenlerden dolayı arzuladıklarını gerçekleştiremiyorsa kendini güçsüz hisseder ve acı çeker. Bu durumda birey kendini tamamen güçsüz hissetmek istemez. Bundan dolayı güçlü gördüğü bir kişi veya toplulukla özdeşleşir. Özdeşleştiği grubun başarısını kendi başarısı gibi kabul eder ve onlar gibi davranır.

Öç Alıcı Saldırganlık; Daha önce bir kişinin veya kişilerin yapmış oldukları istenmeyen davranıştan dolayı, kin besleyerek daha önce onların yapmış olduğu davranış şekline benzer davranışlar göstererek ya da onları incitebilecek davranışlarda bulunarak biriken öç alma duygularının boşalmasıdır.

Tepkisel Saldırganlık; kişi isteklerini ya da gereksinimlerini karşılayamadığı zaman kendisini engellenmiş hisseder ve amacına ulaşmak içinde saldırgan davranışlar gösterir (126). Futbolun ilk oynanış yıllarında en basit maçların bile kavgalara, kavgalarinsa, yakma, yıkma, ölüm ve talana neden olduğu görülmüştür.

3.6. Saldırgan Davranışa Yol Açan Duygu Durumları

Genellikle kin, nefret, öfke, kızgınlık gibi duygu durumlarının dışarıya yansıtılması, saldırganlığı ve şiddet eylemlerini içeren davranışlarla mümkün

olabilmektedir. Saldırgan davranışlara yol açan duygu durumları genel itibariyle aşağıdaki gibi özetlenebilir (3).

Acı: İnsanın olumsuz duygu yaşamasına neden olan fiziksel olarak zarar verme ya da ruhsal yaşantıyı tehdit etme durumudur.

Can Sıkıntısı: Kederli ve üzüntülü anlarda yaşanan ve tedirginlik oluşturan karışık duygu durumudur.

Kaygı-Endişe: Güçlü bir istek ve beklentinin karşılanamaması durumunda oluşan bedensel ve ruhsal tedirginlik durumudur.

Korku: Beklenen bir tehlikede gerçek olsun olmasın yoğun bir acı duygu halinin yaşanmasıdır.

Kızgınlık: Engelleme ya da istenmeyen durumlar karşısında gösterilen tepkidir.

Köpürme: Aşırı duygu patlaması yaşandığı anlarda bilinçli davranışın kaybolması ve ne yaptığını bilememe durumudur.

Aşırı Sinir Duyarlılığı: Aşırı ve gereksiz duygu durumlarıyla (kızgınlık, öfke, kaygı vb) tepki verilmesi durumudur.

Düşmanlık: Düşünme ve yorumlama neticesinde oluşan algılama sonucu güvensizlikten kaynaklı, kuşku ve şüphe duyma neticesinde kin, nefret duygularının ortaya çıkması ve kötülük yapma duygusudur.

Kin: Saldırı amaçlı içinde beslediği nefret ve düşmanlık duygu durumudur.

Nefret: Aşğılık, kötü ya da çirkin olarak değerdendiklerinden uzak durma ve sevmeme duygu durumudur.

3.7. Seyirci Saldırganlığında Amaç

Seyirci, birincil amacına ulaşabilmek için saldırgan davranışta bulunmaktadır. Düşmanlık içeren saldırganlıkta daima bir öfke, kızgınlık içeren duygular yaşanmaktadır. Araçsal saldırganlık ise bu duyguları kapsamayabilir. Saldırgan eylemin ortaya çıkmasına neden olabilecek çeşitli uyarılar vardır. Örnek olarak yenilgiyi aklından bile geçirmeyen şartlı taraftar, mağlubiyet sonrasında etrafı yıkma, kırma ve zarar verme eylemine girebilmektedir (94).

Seyircide şu amaçlar bulunmaktadır:

- “İstenen hedefe ulaşmak
- Bazı dışsal ödüller almak
- Acı çektirmek
- Zevk almak
- Gerilmek
- Heyecanlanmak, deşarj olmak,
- Aynı düşüncede olan insanlarla birlikte olmak
- Rakibe zarar vermek ve kendi takımından yararlanmak
- Sosyal açıdan kabul görme arzusu
- Bir gruba ait olma gereksinimi
- Güçlü olma isteğidir”.

Amacın elde edilmesi ise saldırgan davranışı pekiştirmektedir (94).

3.8. Seyirci Saldırganlığının Çeşitleri

Futbol seyircisinin saldırganlığı, psikolojik açıdan bireysel saldırganlık, kitlesel saldırganlık ve tamamen düşmanlık içeren saldırganlık olarak üç grupta incelenmektedir.

3.8.1. Bireysel Saldırganlık

“Her hangi bir sportif aktiviteyi izleyen seyircinin bireysel olarak ortaya koyduğu saldırganlıktır” (29, 127).

3.8.2. Kitlesel Saldırganlık

“Birden fazla seyircinin bir araya gelerek sergiledikleri saldırgan davranışlardır”. Örnek olarak bir grup taraftarın sahasında maç kaybeden kendi takımlarının oyuncularını, müsabaka sonrasında protesto ederek tepki göstermeleridir (6, 29). Bireysel ve kitlesel saldırganlıkta;

- Bireysel saldırganlıklarda, saldırıda bulunan kişi ile saldırıya uğrayan genellikle birbirlerini tanırlar. Kitlesel saldırganlıkta ise, böyle bir tanışıklık çok az görülür. Karşıdaki kişi veya kişilerin yabancı olması saldırganlığı tetikler.
- Bireysel saldırganlık, kişinin kendisinden kaynaklanır. Kitlesel saldırganlık ise, gruptakilerin birçoğu doğrudan emir ve talimat alma, ortak davranışa uyulmamasında alay etme ve küçük görme, katılanları takdir etme ve ödüllendirme gibi çeşitli psikolojik faktörlerin etkisiyle dışarıdan motive edilirler.

- Bireysel saldırganlıklarda kişi, kararını kendisi verir ve sonuna kadar yine kendisi uygular. Cezalandırma korkusu ve kişisel tavırlar ket vurmada etkili olur. Kitlesel saldırganlıkta ise karar, genellikle yönlendirenler tarafından verilir. Bu karar çok kişi tarafından uygulandığı için suçluluk duygusu ve sorumluluk da herkese dağılır.
- Bireysel saldırganlıkta olaya hakim olma ve sona erdirme kısa zamanda gerçekleşebilir. Kitlesel saldırganlıkta, kitleyi meydana getiren bireylerin sayısının çokluğu ve motiv unsurları ne kadar etkili olursa olaya hükmetmek o kadar zor olur.
- Bireysel veya kitlesel olarak sergilenen saldırganlık, aşırı yıkıcılık ve şiddet içermez, karşılaşmanın bitmesiyle birlikte, çoğunlukla saldırganlık da biter. Sadece, haksızlığa uğradığı düşüncesinden dolayı bir öfke ve kızgınlık hali vardır. Bu da zamanla kaybolur (29, 128,129).

3.8.3. Tamamen Şiddet İçeren Saldırganlık

Bu saldırganlıkta birey, karşısındaki eşya veya kişiye düşmanlık duygusu, hoşnutsuzluk, kin veya nefret ve öfke içerisinde zarar vermeyi ve incitmeyi amaçlamaktadır (8, 29, 91, 130). Seyirci tuttuğu takımının mağlubiyet alması sonrasında oturakları söküp fırlatması, taş ve sopalarla vb. davranışlarla rakip takımın taraftarlarına saldırmasıdır. Burada amaç her ne pahasına olursa olsun kazanmak olduğundan dolayı, bu saldırganlık türüne aynı zamanda araçlı saldırı da denilmektedir. Ayrıca bazı bilim adamları, bu saldırganlık çeşidini holiganlık olarak da adlandırmaktadır (6, 118).

3.8.4. Saldırganlığın Yönü

Saldırının yöneldiği kişi, sosyal ortamında iletişim ve ilişki içerisinde bulunduğu yakın çevresindekiler olabileceği gibi (dışa yönelik) , kendisine zarar verme gibi (kendine yönelik) saldırganlıkta olabilir. Dışa yönelik saldırganlık tepkisel ve araçlı saldırganlık olmak üzere ikiye ayrılır. Tepkisel saldırganlıkta amaç ile yöneldiği hedef aynı olduğunda sözkonusudur. Tepkisel saldırganlık da, iki gruba ayrılır. Birincisi, doğrudan tahrik edene karşı yapılan saldırganlık; sebep olan ile saldırının yöneldiği kişi aynıdır. İkincisi ise saldırı, tahrik edenlerin dışındakilere yönelik olarak gerçekleşir.

Araçlı saldırganlık ise istenen hedefe ulaşmak için saldırganlığın bir araç olarak kullanılması sonucu olur. Spor müsabakalarında bu saldırganlık türüne daha sık rastlanılmaktadır. Saldırganlığı gerçekleştiren bireyin amacı, iyi bir derece elde etme, rakibini yenme, ülkesini ya da takımını en iyi şekilde temsil etme, madalya kazanma veya rekor kırma şeklinde olabilir (81).

3.9. Seyircinin Saldırgan Olmasında Rol Oynayan Demografik Faktörler

Seyircinin saldırgan davranış göstermesinde yaş, cinsiyet, ekonomik durum, sosyal ve fiziki çevre ve kültür vb. gibi farklı demografik değişkenlerin etken olduğu bilinmektedir. Bunları ayrı ayrı incelediğimizde:

3.9.1. Yaş

Kişinin değişik yaşlardaki ilgi odakları farklılaşmakta ve zaman içerisinde bu ilgiler değişebilmektedir. Kimisine hayatın kısa bir döneminde ilgi duymakta; kimisini ise, hayat boyunca sürdürmektedir (131, 132, 133). Çocuk ve gençlerin

yaşlarının küçük olması, beyin korteksinin gelişimine devam etmesi, yeterli derecede deneyim sahibi olmamaları davranışlarını bilinçli olarak gerçekleştirememelerine neden olur. Bu açıdan gençler, dış destek ve yönlendirmeye ihtiyaç duyarlar. Bu dönemlerde çocuğun beynindeki uyarı süreçleri geniş bir alana yayıldığı için bilinçli olarak bir amacın peşinden koşması zorlaşır (6, 131).

3.9.2. Cinsiyet

Cinsiyet farklılığı, saldırganlığın gelişiminde önemli bir etkidir. Genellikle, toplumlarda erkeğe daha baskın bir rol verilmektedir. Ayrıca kuvvetli, cesur, kendi başına karar verebilen bir kimse olarak görülmektedir. Bu şekilde yetişen çocuklar daha saldırgan olabilmektedir. Kadınlara ise daha pasif roller verilmektedir. Bunun nedeni onların duygusal, çabuk kırılan, zayıf inisiyatif sahibi olmayan kimseler olarak görülmeleridir. Sonuç itibarıyla erkekler kadınlara göre saldırgan davranış göstermeye daha yatkındırlar. Erkek çocuklar anlaşmazlıklarını kavga ederek çözmeye çalışırken kız çocukları ise, ağız kavgası yaparak sorunlarını çözerler (134, 135, 136).

3.9.3. Fiziki ve Sosyal Çevre

Fiziki ve sosyal çevrenin, insanların yaşayışlarına, davranışlarına ve düşünme tarzlarına etki ettiği değerlendirilmektedir. Kişinin saldırgan davranış göstermesinde genellikle yalnız başına etken olmayan çevresel faktörler tamamlayıcı bir etkidir. Çevre, bireyin ailesinden, arkadaşlarından, okulundan ve eğitiminden etkilenerek edindiği deneyimlerin tamamıdır (2, 6, 137, 138, 139).

3.9.4. Sosyo-Kültürel Faktörler

Bireyin tutum ve davranışlarının; eğitim, kültür, alt kültürler, sosyal sınıflar, danışma (referans) grupları, yüz yüze (birincil) gruplar ve aileden etkilendiği bilinmektedir (140). İnsanlar içinde yaşadığı toplumun özelliklerini sosyalleşme süreci içerisinde öğrenerek kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamaktadır (141).

3.9.5. Aile

Aile, yüz yüze ve samimi ilişkilerin en güçlü olduğu birincil grup ve toplumun en küçük yapı birimidir. Çocukları etkileyen aile tutumları ve neden oldukları sonuçlar şunlardır:

İhmalci Aileler: Ebeveyn kendi arasındaki şiddetli problemlerden dolayı çocuklarıyla ilgilenmezler. Bu tür ailenin çocuğu ise kavgacı, şiddet yanlısı, alkol ve uyuşturucu bağımlısı olur (5).

İzin Verici Aileler: Çocuğa karşı aşırı derecede hoşgörülü davranıp, onun her istediğini yapmasına izin veren, belirli sınır ve kuralları olmayan, aile yapısında yetişen çocuk, kendini denetleme ve kontrol etme konusunda başarısız olacağından, saldırgan davranışlara yönelebilecektir. Bu çocuklar kıskanç, bencil, amaçsız ve asidirlere (6).

İyi bir aile; Çocuklarına koydukları kurallar hakkında açıklama yapan ve bu sınırlamaları en az düzeyde tutan, çocuktur anlamaz, akli yetmez gibi düşüncelerden uzak, şefkatli, verdiği sözü tutan ve ona destek olan aile tipidir. Bu ailelerin çocukları, kendi kararlarını verebilme yeteneğine sahip olurlar (6, 9).

3.9.6. Eğitim

Geniş anlamda eğitim, bireylerin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir (150). Eğitim, toplum hayatını kapsadığı için, bireylerin spora yönelmelerinde de etkilidir.

3.9.7. Birincil Gruplar

Kişilerin davranışlarını etkileyen, yüz yüze ilişkilerin, yardımlaşmanın, dostluk ve sevgi bağlarının yüksek olduğu gruplar olarak tanımlanmaktadır (140). Bizlik duygusuna sahiptirler. Grup dayanışması yüksektir. Fert bu gruplar içerisinde yaşar ve her istediğini yapabilme özgürlüğüne sahiptir.

Bir futbol takımı taraftarlarının birbirlerinden etkilenerek beraberce hareket ettikleri ve davranışlarına yön verdikleri gözlenmektedir. Ayrıca seyircilerin kalabalık olarak bulunduğu grup içerisinde, kötü niyetli insanlar, kışkırtıcı, saldırgan davranan kişiler ne kadar çok ise grubun da onlarla beraber hareket etmeleri kaçınılmaz olacaktır (5).

3.9.8. Referans Gruplar

Kişilerin üyesi olmadığı, fakat üyesi olmak istediği ve kendisini onunla özdeşleştirdiği gruplara denir (9, 20, 140). Birey referans grubundan hem tutum ve hem de davranış olarak etkilenir. Birey kendini onlarla ilişkili görür. Özenti grupları 7-8 yaşlarında önem kazanmaya başlar. 15-20 yaş arasında bu gruplar bireyi etkileme derecesi açısından zirveye ulaşır (9). Referans grupları, gerçek üye olup olmamasına önem vermeden bir bireyin davranışlarını tanımlayan ve etkileyen gruplardır. Bireyin bağlı olduğu okul, üniversite, memleket, etnik grup, dinsel grup veya sosyal grup referans grup statüsüne bürünebilir (20, 42).

3.9.9. Sosyal Tabakalar

Sosyal tabakalaşma, toplum içerisinde sosyal özellikleri farklılaşan bireylerin belli bir hiyerarşik düzende üst üste gelen sınıflar halinde kabul edilmesidir (21,137, 138). Bu farklılık, futbol seyircilerinin içerisinde bulunan kişiler içinde geçerlidir. Temelde üç ana katmana ayrılmaktadır.

Üst Tabaka: Bunlar genellikle toplum içinde oluşan şiddet hareketlerinden kaçınmaya çalışırlar.

Orta Tabaka: Bu kesim toplumsal kurallara ve ahlak yapısına uymaktadır.

Alt Tabaka: Kavga etmek, cesaretin ve erkeklik normlarının bir belirtisi olarak kabul edilir (6).

3.10. Müsabaka Esnasında Seyirci Saldırganlığını Etkileyen Faktörler

Seyirciler sıklıkla çok sayıda arkadaş grubundan ve onların yakınlarından, aile bireylerinden ve tek tek bireylerden oluşmaktadır (6).

Ülkemizde seyircileri şiddete iten yetersizlikler;

- Seyircilerin spor kültürü ve kuralları hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları,
- Medyanın seyircileri olumsuz etkilemesi,
- Okullarda genel bir spor kültürü anlayışının oluşturulamaması,
- Amigoların öneminin farkedilmemesi ve seyirciyi olumsuz etkilemesini önleyecek bir eğitimden geçirilmemesi,
- Federasyon ve kulüplerin bu konudaki yetersizlikleri,
- Sporcu ve seyirci üzerinde aşırı rekabet hissinin baskısının olması,

- Müsabakanın yeri (deplasman vb.) ve yeterince disipline edilmemiş olması,
- Hakemlerin gereğinden fazla sporculara ağır cezalar vermesi,
- Seyircinin hakeme küfür etmesi,
- Sporcuların kavga etmesi,
- Sporcuların iyi oyun sergileme yerine karşı tarafın iyi oyununu bozma taktiğini uygulamaları,
- Sporcunun oyun kuralları konusunda yetersizliği,
- Sporcunun sportif olgunluğa erişmemesi,
- Spor seyircileri arasında içinde yaşadıkları topluma yabancılaşan seyirci sayısı yoğunluğunun fazla oluşu gibi faktörler saha içinde ve dışında saldırganlığı, şiddeti doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen sebepler olarak ifade edilmiştir (6).

Seyircilere göre şiddet olaylarının sebepleri:

- Stres atma ve deşarj olma isteği, üstün olma duygusu ve hırsı, bazı psikolojik etkenler,
- Hakemlerin taraf tutması, maçlarda şike yapılması,
- Sporcuların davranış ve tutumları,
- Kurallara uymama, seyircilerin belli bir kültüre sahip olmamaları,
- Provake olaylarının olması,
- Rekabet, fanatik seyirciler,
- Stadyumların uygun olmaması,

- Medyanın etkisi, galibiyette elde edilecek ödülün mağlubiyetle kaybedilmesi,
- Oyun içindeki değişik sebepler olarak sıralanabilir (144).

Sporda saldırganlık problemlerinin gün geçtikçe arttığı ve kişilik özellikleri, sporcu, hakem, seyirci davranışlarının potansiyel bir saldırganlık motivi olduğu belirlenmiştir (6). Yukarıdaki nedenler ile birlikte; medya, hakem, antrenör, yönetici ve amigolar incelenecektir.

4. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde çalışmamızın; Amacı, Yöntemi, Evreni ve Örneklemi hakkında bilgilere yer verilecektir.

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızda: Elazığspor taraftar dernek üyelerinin, saldırganlık eğilimlerini tespit edip, araştırma sonucunda sahip oldukları psikolojik yapılarıyla hangi şartlar altında ne tür bir saldırganlık eğilimi gösterdiğini belirlemesi amaçlanmıştır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örneklemi

Araştırma verileri: Elazığspora Bağlı Taraftar Dernek Üyelerinin Saldırganlık Düzeylerinin araştırılabilmesi için Ölçek Yöntemi kullanılmıştır.

Elazığ ilindeki taraftar derneklerinden oluşan,(gençlik 23 derneğin üyesi 147 kişi, abluka derneğin üyesi 116 kişi, taraftar 23 derneğin üyesi 174 kişi) toplam 437 taraftar dernek grupları arasından, çalışmamıza gönüllülük katılım yöntemiyle seçilen en az (%70) 306 taraftar anket uygulaması yapılarak, saldırganlık düzeyleri incelenmiştir.

Araştırma ölçeğinde, 8 sorudan (cinsiyet,yaş, medeni durumu, eğitim durumu, aylık gelir düzeyi, üye olduğu derneğin adı, kaç yıl derneğe üye olduğu, takımlarının deplasman maçlarına giderlermi) oluşan Kişisel Bilgi Formu ve İpek İter (kiper) tarafından 1984 yılında geliştirilen saldırganlık ölçeği kullanılmıştır. Envanter Elazığspora Bağlı Taraftar Dernek Üyelerine uygulanmıştır ve 30 maddeden oluşan üç alt testi içermektedir. Bunlar: yıkıcı saldırganlık, Atılgnlık ve edilgen saldırganlıktır.

Yıkıcı Saldırganlık; Bireylerin herhangi bir engellenme durumunda, üzüntü veya karmaşık duygu yoğunluğu içerisinde, kendisine zarar veren kaynağa karşı, zarar verme amacı taşıyan yıkıcı bir tutum izleyip, toplumun onaylamayacağı biçimde yıkıcı bir saldırganlık sergilemesidir. Bu tür saldırganlık düşmanlık içermektedir.

Atılganlık; kişiler arası iletişim ve etkileşimi kurmadaki sağlıklı davranış biçimlerinden birisi olarak belirtilmektedir , aynı zamanda bireyin haklarını korumada, düşüncelerini, duygularını ve inançlarını doğrudan, dürüst, uygun yollarla ve başkalarının haklarını gözeterek ortaya koyma biçimidir. Atılganlık gösteren kişiler kendilerine saygısızlık ve haksızlık yapılmasına izin vermezler. Atılganlık, kişiler arası iletişim ve etkileşimi kurmadaki sağlıklı davranış biçimlerinden birisi olarak belirtilmektedir , aynı zamanda bireyin haklarını korumada, düşüncelerini, duygularını ve inançlarını doğrudan, dürüst, uygun yollarla ve başkalarının haklarını gözeterek ortaya koyma biçimidir. Atılganlık gösteren kişiler kendilerine saygısızlık ve haksızlık yapılmasına izin vermezler.

Edilgen saldırganlık ise; karşısındaki kişiyi öfkelenmeden saldırganlık duygusunun tatmin edilmesidir. Burada karşısındakini somut olarak incitme arzusu baskındır. Edilgen saldırganlık pasif bir davranış şekli olduğu için, burada sürekli mücadeleden kaçma söz konusudur.

Araştırma kapsamında, 8 sorudan oluşan Kişisel Bilgi Formu ve İpek ilter (kiper) tarafından geliştirilen saldırganlık ölçeği kullanılmıştır. 30 maddeden oluşan üç alt testi içermektedir. Bunlar: yıkıcı saldırganlık, Atılganlık ve edilgen saldırganlıktır. Envanterde her bir alt test 10 soru ile belirlenmiştir. Yıkıcı saldırganlıkla ilgili maddeler;1, 2, 3, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 29, Atılganlıkla ilgili

maddeler; 4, 5, 6, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 28, Edilgen saldırganlıkla ilgili 38 maddeler ise; 7, 8, 9,16, 17, 18, 25, 26, 27, 30 dur. Envanterde kullanılan materyal soru formu ve yanıt kadar. Sorular “bana hiç uymuyor” ve “bana çok uyuyor” uçlar arasında yanıtlamayı içeren 7’li Likert tipidir. Kuramsal olarak her bir alt testte, her soruya bana çok uyuyor şeklinde yanıt veren denek +30, bana hiç uymuyor şeklinde yanıt veren denek ise - 30 puan almaktadır. Ancak istatistiksel olarak eksi puanlar kullanılmayacağından dolayı ve sıfır sayısının da istatistiksel analizde sorun yaratacak düşüncesiyle her toplam puana 31 sayı ilave edilmiştir. Bu sayede her bir alt testten alınan puan 1, en yüksek puan 61 olmaktadır. Envanterin kendisinde olmamakla birlikte, her üç alt ölçeğin toplam puanlarından yola çıkılarak her denek için genel bir saldırganlık puan da elde edilmiştir (51).

Araştırma verilerinin elde edilmesinden sonra, veriler SPSS 22 istatistik paket programından yararlanılarak, yüzdeler, dağılımlar, aritmetik ortalama ve standart sapmaları belirlenmiştir. İstatistiki değerlendirmeler yapılırken uzman kişilerin görüşleri ve yardımlarından faydalanılmıştır. Taraftarların bazı değişkenlere göre “Saldırganlık Düzeyleri” ikili gruplarının karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t testi (independent samples t-testi) , gruplar arasındaki farklılıklarda ve çoklu karşılaştırmalarda “Anova” testi ile belirlenerek yorumlanmıştır. Tek yönlü varyans analizinde ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi gruplar lehine olduğunu anlamak için Tukey Testi uygulanmıştır. Yorumlar tablolar ile desteklenmiştir. Yapılan analizlerde anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

5. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bulgular bölümündeki birinci kısımda çalışmamıza katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Ait Bulgular, ikinci kısımda ise katılımcıların saldırganlık düzeylerini gösteren bulgulara yer verilmiştir.

5.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Ait Bulgular

Araştırmaya katılan izleyicilerin %100'ü erkektir. Araştırmaya katılanların durumlarına ilişkin bulgular Tablo 5.1'de verilmiştir.

Tablo 5.1. Araştırmaya katılanların yaş değişkenine göre dağılım değerleri.

Yaş	Frekans (f)	Yüzde (%)
15-20	174	56,8
21-25	81	26,4
26-30	51	16,8
TOPLAM	306	100,0

Tablo 5.1'e bakıldığında araştırmaya katılanların %56,8'inin 15-20 yaş, %26,4'ünün 21-25 yaş ve %16,8'inin 26-30 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5.2. Araştırmaya katılanların medeni durum değişkenine göre dağılım değerleri.

Medeni durum	Frekans (f)	Yüzde (%)
Bekâr	240	78,4
Evli	66	21,6
TOPLAM	306	100,0

Tablo 5.2 incelendiğinde araştırmaya katılanların medeni durumlarına bakıldığında %78,4'ünün bekâr, %21,6'sının da evli olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5.3. Araştırmaya katılanların öğrenim durumu değişkenine göre dağılım değerleri.

Öğrenim Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
İlkokul	14	4,6
Ortaokul	35	11,4
Lise	201	65,7
Üniversite	56	18,3
TOPLAM	306	100,0

Araştırmaya katılanların %4,6'sının ilkokul, %11,4'ünün ortaokul, %65,7'sinin lise ve %18,3'ünün de üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 5.4. Araştırmaya katılanların aylık gelir durumu değişkenine göre dağılım değerleri.

Aylık Gelir	Frekans (f)	Yüzde (%)
00-500.den.az	70	22,9
501-1000	104	34,0
1001-1500	84	27,5
1501-3000	45	14,7
3001-üstü	3	1,0
Total	306	100,0

Tablo 5.4. incelendiğinde araştırmaya katılanların %22,9'unun 0-500 TL, %34,0'ının 501-1000 TL, %27,5'inin 1001-1500 TL, %14,7'sinin 1501-3000 TL ve %1,0'ının da 3001 TL ve üzeri aylık gelire sahip olduğu belirlenmiştir.

5.2. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Durumlarına Göre Sorulara Cevap Verme Düzeyleri

Tablo 5.5. Saldırgan Ölçeği Alt Boyutlarının Puan Ortalamaları

Gruplar	N	Min.	Mak.	\bar{X}	Ss
Yıkıcı	306	15,00	48,00	30,96	5,87
Atılğan	306	11,00	49,00	31,11	7,29
Edilgen	306	19,00	52,00	34,47	6,71

Tablo 5.5'de araştırma kapsamındaki 306 katılımcının Saldırganlık Ölçeği alt boyutlarından yıkıcı saldırganlık ($X=30,96\pm 5,87$), atılğan saldırganlık

($X=31,11\pm 7,29$) ve edilgen saldırganlık ($X=34,47\pm 6,71$) alt boyutundan almış oldukları puan ortalamaları yer almaktadır.

Tablo 5.6. Medeni Durum Değişkeni İle Yıkıcı, Atılğan ve Edilgen Saldırganlık Puan Ortalamalarına İlişkin t Testi dağılım değerleri

	Medeni Durum	N	\bar{X}	Ss	t	p
Yıkıcı	Bekar	240	30,93	6,06	0,22	0,82
	Evli	66	31,11	5,22		
Atılğanlık	Bekar	240	30,70	7,39	1,87	0,06
	Evli	66	32,59	6,77		
Edilgen	Bekar	240	34,59	6,73	0,54	0,57
	Evli	66	34,06	6,71		

Tablo 5.6'da Medeni durum değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, bekarların ($30,93\pm 6,069$) ve evlilerin ($31,11\pm 5,22$) yıkıcı saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.6'da Medeni durum değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, bekarların ($30,70\pm 7,39$) ve evlilerin ($32,59\pm 6,77$) atılğan saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.6'da Medeni durum değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, bekarların ($34,59\pm 6,73$) ve evlilerin ($34,06\pm 6,71$) edilgen saldırganlık puan

ortalamlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.7. Öğrenim durumu değişkeni ile yıkıcı, atılgan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi dağılım değerleri

		N	\bar{X}	Ss	F	p
Yıkıcı	İlkokul	14	32,21	5,26	1,57	0,19
	Ortaokul	35	29,43	6,12		
	Lise	201	30,87	5,88		
	Üniversite	56	31,96	5,77		
	Total	306	30,96	5,88		
Atılganlık	İlkokul	14	33,57	6,76	1,50	0,21
	Ortaokul	35	30,97	6,65		
	Lise	201	30,59	7,44		
	Üniversite	56	32,45	7,14		
	Total	306	31,11	7,29		
Edilgen	İlkokul	14	34,64	8,39	1,84	0,13
	Ortaokul	35	32,20	6,94		
	Lise	201	34,56	6,28		
	Üniversite	56	35,55	7,48		
	Total	306	34,47	6,72		

Tablo 5.7’de Öğrenim durumu değişkeni ile yıkıcı, atılgan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına

bakıldığında, İlkokul mezunlarının (32,21±5,26) , ortaokul mezunlarının (29,43±6,12) , lise mezunlarının (30,87±5,88) ve üniversite mezunlarının (31,96±5,77) yıkıcı saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.7’de Öğrenim durumu değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, İlkokul mezunlarının (33,57±6,76) , ortaokul mezunlarının (30,97±6,65) , lise mezunlarının (30,59±7,44) ve üniversite mezunlarının (32,45±7,14) atılğan saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.7’de Öğrenim durumu değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, İlkokul mezunlarının (34,64±8,39) , ortaokul mezunlarının (32,20±6,94) , lise mezunlarının (34,56±6,28) ve üniversite mezunlarının (35,55±7,48) edilgen saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.8. Aylık gelir düzeyi değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi dağılım değerleri

		N	\bar{X}	Ss	f	p
Yıkıcı	00-500.den.az	70	30,70	6,19	0,94	0,43
	500-1000	104	30,56	5,62		
	1001-1500	84	30,83	6,36		
	1501-3000	45	32,49	4,81		
	3001-üstü	3	32,00	8,54		
	Total	306	30,96	5,88		
Atılğanlık	00-500.den.az	70	31,96	6,08	1,07	0,36
	500-1000	104	31,07	8,03		
	1001-1500	84	30,70	7,66		
	1501-3000	45	30,22	6,31		
	3001-üstü	3	37,67	8,96		
	Total	306	31,11	7,29		
Edilgen	00-500.den.az	70	34,60	6,30	0,15	0,96
	500-1000	104	34,61	6,59		
	1001-1500	84	34,11	7,10		
	1501-3000	45	34,78	7,01		
	3001-üstü	3	32,67	9,45		
	Total	306	34,47	6,72		

Tablo 5.8’de gelir düzeyi değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, aylık kazancı 500 TL’den az olanların ($30,70 \pm 6,19$), 500-1000 TL arasında olanların ($30,56 \pm 5,62$), 1001-1500 TL arasında olanların ($30,83 \pm 6,36$) 1501-3000 TL arasında olanların ($32,49 \pm 4,81$) ve 3001 TL üzeri olanların ($32,00 \pm 8,54$) yıkıcı saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$).

Tablo 5.8’de Gelir düzeyi değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, aylık kazancı 500 TL’den az olanların (31,96±6,08) , 500-1000 TL arasında olanların (31,07±8,03) , 1001-1500 TL arasında olanların (30,70±7,66) 1501-3000 TL arasında olanların (30,22±6,31) ve 3001 TL üzeri olanların (37,67±8,96) atılğan saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.8’de Gelir düzeyi değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, aylık kazancı 500 TL’den az olanların (34,60±6,30) , 500-1000 TL arasında olanların (34,61±6,59) , 1001-1500 TL arasında olanların (34,11±7,10) 1501-3000 TL arasında olanların (34,78±7,01) ve 3001 TL üzeri olanların (32,67±9,45) edilgen saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.9. Üyelik Durumu Değişkeni İle Yıkıcı, Atılğan ve Edilgen Saldırganlık Puan Ortalamalarına İlişkin t Testi Dağılım Değerleri

Gruplar	Üyelik Durumu	N	\bar{X}	Ss	t	p
Yıkıcı	1-3 yıl	184	31,38	5,67	1,52	0,12
	4-7 yıl	122	30,34	6,16		
Atılğanlık	1-3 yıl	184	31,45	6,49	1,00	0,31
	4-7 yıl	122	30,60	8,36		
Edilgen	1-3 yıl	184	34,33	6,30	0,45	0,65
	4-7 yıl	122	34,69	7,33		

Tablo 5.9'da Üyelik Süresi değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, üyelik süresi 1-3 yıl olanların (31,38±5,67) ve 4-7 yıl olanların (30,34±6,16) yıkıcı saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.9'da Üyelik Süresi değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, üyelik süresi 1-3 yıl olanların (31,45±6,49) ve 4-7 yıl olanların (30,60±8,36) atılğan saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.9'da Üyelik Süresi değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, üyelik süresi 1-3 yıl olanların (34,33±6,30) ve 4-7 yıl olanların (34,69±7,33) edilgen saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.10. Deplasmana Gitme Durumu Değişkeni İle Yıkıcı, Atılğan ve Edilgen Saldırganlık Puan Ortalamalarına İlişkin t Testi Dağılım Değerleri

Gruplar	Deplasmana		N	\bar{X}	Ss	t	p
	Gitme	Durumu					
Yıkıcı	evet		210	30,92	5,95	0,19	0,84
	hayır		96	31,06	5,76		
Atılğanlık	evet		210	31,23	7,37	0,41	0,67
	hayır		96	30,85	7,13		
Edilgen	evet		210	33,87	6,87	2,35	0,01*
	hayır		96	35,80	6,20		

Tablo 5.10’da bakıldığında deplasmana gitme durumu değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık, puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, yıkıcı grupta deplasmana gidenlerin (30,92±5,95) deplasmana gitmeyenlerin (31,06±5,76) puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$).

Tablo 5.10’da incelendiğinde deplasmana gitme durumu değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, atılğanlık grubunda deplasmana gidenlerin (31,23±7,37) deplasmana gitmeyenlerin (30,85±7,13) puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 5.10’da deplasmana gitme durumu değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, edilgen grupta deplasmana gidenlerin (33,87±6,87) ve gitmeyenlerin (35,80±6,20) edilgen saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Tablo 5.11. Katılımcıların Üye Oldukları Taraftar Dernekleri İle Yıkıcı, Atılğan ve Edilgen Saldırganlık Puan Ortalamalarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Dağılım Değerleri

Gruplar	Taraftar Grupları	N	\bar{X}	Ss	f	p
Yıkıcı	gençlik23	103	29,87	6,40	2,71	0,06
	abluka	82	31,55	4,52		
	taraftar23	121	31,50	6,14		
	Total	306	30,96	5,88		
Atılğanlık	gençlik23	103	30,13	8,23	1,42	0,24
	abluka	82	31,57	6,55		
	taraftar23	121	31,64	6,88		
	Total	306	31,11	7,29		
Edilgen	gençlik23	103	35,15	7,32	0,81	0,44
	abluka	82	34,29	6,33		
	taraftar23	121	34,02	6,44		
	Total	306	34,47	6,72		

Tablo 5.11’de katılımcıların üye oldukları taraftar dernekleri değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, gençlik23 e üye olanların ($29,87 \pm 6,40$), ablukaya üye olanların ($31,55 \pm 4,52$) ve taraftar23 e üye olanların ($31,50 \pm 6,14$) yıkıcı saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$).

Tablo 5.11’de katılımcıların üye oldukları taraftar dernekleri değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, gençlik23 e üye olanların ($30,13 \pm 8,23$), ablukaya üye olanların ($31,57 \pm 6,55$) ve taraftar23 e üye olanların ($31,64 \pm 6,88$)

atılğan saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.11’de katılımcıların üye oldukları taraftar dernekleri değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, gençlik23 e üye olanların ($35,15\pm7,32$), ablukaya üye olanların ($34,29\pm6,33$) ve taraftar23 e üye olanların ($34,02\pm6,44$) edilgen saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde, araştırma sonucunda elde edilen bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır. Literatür incelendiğinde yurt içinde ceza alan seyirciler ile ilgili yok denecek kadar az araştırma yapıldığı görülmüştür. Bu nedenle araştırma sonuçları yorumlanırken bu sınırlılık dikkate alınmıştır.

Araştırmamızda “Yıkıcı Saldırganlık, Atılğan Saldırganlık ve Edilgen Saldırganlık” olmak üzere üç grup oluşturulmuştur. Bu grupların genel ortalaması $30,70 \pm 7,39$ olarak bulunmuştur. Bu değer Elazığspor’a bağlı taraftar dernek üyelerinde orta düzeyde saldırganlık görüldüğü anlamına gelmektedir. Araştırmaya katılanların üç alt test ortalamalarına ilişkin yıkıcı saldırganlık ortalaması $30,96 \pm 5,87$; atılğan saldırganlık ortalaması $31,11 \pm 7,29$ ve Edilgen Saldırganlık ortalaması da $34,47 \pm 6,71$ olarak bulunmuştur. *Medeni durum değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.* Konuya ilişkin yapılan araştırmalarda; Bozdemir (44) %27.5’i evli ve %71.9’u bekar; Kayaoğlu (145) %25’i evli ve %72’si bekar; Var (151) %48.9’u evli ve %51.1’i bekar; Çağlayan (147) %49.8’i Evli ve %50.2’si bekar; Bahadır (7) %48.4’ü evli ve %48.8’i bekar olarak tespit etmişler. Bu çalışmalar, araştırmanın bulgusuna benzer ve destekler şeklindedir. Öcalan (148) ise %50.3 evli,% 48.7 bekar olarak saptamıştır.

Bu sonuçlara göre, futbol seyircileri genellikle bekarlardan oluşmaktadır. Stadyumlarda meydana gelen saldırganlık ve şiddet olaylarından dolayı, evli olanların ailesiyle birlikte maça gelmek isteseler bile kaygılandıkları için gelmedikleri düşünülmektedir.

Öğrenim durumu değişkeni ile yıkıcı, atılgan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında yıkıcı saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

Bu alanla ilgili yapılan çalışmalarda; eğitim durumunu Çepe (51) %70'nin ortaokul ve lise; Küçük (131) %47.5'inin lise ve %43.4'ünün yüksekokul ve lisans; Bozdemir (44) %51'inin ilkokul ve ortaokul; Arıkan (143) %70.5'inin lise ve yüksekokul; Taşğın (41) %38.7'sinin lise ve %32.9'unun lisans; Gültekin ve arkadaşları (149) %42'sinin ortaokul ve %41'inin lise mezunu; Acet (6) %71'inin ortaokul, lise ve yüksekokul; Öcalan (148) %51.3'ünün lise ve %28.7'inin lisans; Çağlayan (147) %16.8'inin ortaokul, %35.3'ünün lise ve %15.8'inin lisans; Var (151) %36.2'sinin lise ve %46.4'ünün lisans; Özmaden (11) %44.5'inin lise ve %36.9'unun lisans; Yıldız (150) %31.4'ünün lise; Rona (12) % 49.4'ünün lise ve dengi bir okul; Bahadır (7) %36.4'ünün lisans ve %30.6'sının yüksek okul mezunu seyircilerden olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu durum, Türkiye gerçeği göz önüne alındığında, eğitim düzeyi açısından araştırma örnekleme içindeki seyircilerin, eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Gelir düzeyi değişkeni ile yıkıcı, atılgan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, yıkıcı saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Seyircilerin saldırganlık düzeyinde sıra ortalaması düşük gelir düzeyinin yüksek olduğu tespit edilsede diğer gelir durumları arasında çok fark olmadığı görülmektedir. Bu durum saldırganlık ve şiddet olaylarına karışarak

ceza alan seyircilerin çoğunlukla düşük gelir düzeyinde olanların olduğu görülmektedir

Bu alanla ilgili yapılan çalışmalarda; Bozdemir (44) %80'inin orta ve düşük; Kayaoğlu (145) %75.5'inin orta; Acet (6) %71.6'sının düşük ve %20.5'inin çok daha düşük; Var (151) %51.1'inin düşük; Öcalan (148) %44.4'ünün orta; Rona (12) %42.5'inin düşük; Yıldız (150) %22.6'sının düşük; Çağlayan ve Fişekçioğlu (9) %51'inin düşük; Bahadır (7) %18.6'sının düşük düzeyde aylık gelir durumunun olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu çalışmalardan anlaşıldığı üzere seyircilerin genellikle düşük ve orta gelir düzeyinde olduğu görülmektedir. Futbol dünyada ve ülkemizde orta ve düşük gelir durumuna sahip bireylerin daha çok ilgisini çekmekte olduğundan dolayı araştırmayla paralellik göstermektedir (151).

Katılımcıların üye oldukları taraftar dernekleri değişkeni ile yıkıcı, atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, yıkıcı ,atılğan ve edilgen saldırganlık puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

Rona yaptığı araştırmada; seyircilerin bir grubun üyesi olarak daha rahat hareket ettiklerini, günlük yaşamdan ve monotonluktan kurtulmanın bir yolunun da takım taraftarı olma olduğunu ve toplumda kabul görülmenin bir yolu olduğunu belirtmiştir (12). Öcalan ise yaptığı araştırmasında; Elazığ ilinde 23 gençlik derneği adı altında teşkilatlanmış bir grup olduğunu ve bunlarla diğer

taraftarlar arasında zaman zaman küçük çapta çatışmalar meydana geldiğini belirtmektedir (148).

Var'ın araştırmasında ise, seyircinin %18.9'unun herhangi bir spor derneğine üye olduğunu ve %81.1'inin herhangi bir spor derneğine üye olmadığı görülmektedir. Seyircilerin spor müsabakalarını grupça veya bireysel olarak izlemeleri ile karşılaşma öncesinde, sırasında veya sonrasında saldırganlık olaylarına katılıp katılmama durumları incelendiğinde seyircilerin spor karşılaşmalarını grupça veya bireysel olarak izlemeleri ile karşılaşma öncesinde, sırasında veya sonrasında saldırganlık olaylarına katılıp katılmama durumları arasında fark görülmektedir. Seyircilerin spor karşılaşmalarını grup olarak izlemeleri onların karşılaşma öncesi, esnasında veya sonrasında saldırganlık olaylarına katılma durumlarını etkilediği sonucuna varılabileceğini belirtmiştir (152).

Maslow'un güdüler piramidinin 3. (ait olma ve sevgi) ve 4. (değer, başarı ve saygı) basamağına göre birey bu gereksinimleri doyurabilmek için sosyal etkileşim içerisinde bulunabileceği sosyal grup ortamlarına katılmaktadır. Birey içinde olduğunu düşündüğü gruba karşı duyuşsal ve bilişsel düzeyde bağıllık içindedir. Bu grupla kendini özdeşleştirmekte, değer yargılarını benimsemekte ve davranışlarını model almaktadır. Grup içinde ben duygusundan çıkarak biz duygusunu yaşamaktadır. Grubun görüşü yanlış dahi olsa onlara uymaktadır. Uyma davranışında grup normlarına uygun davranışlar geliştirir. Seyirci içinde bulunduğu grubun davranışlarını benimser. Bu benimsemenin oranına göre yüksek özdeşim kurarak takımını desteklemesi artmakta ve başarısını ya da kazanmasını engelleyen unsurlara (rakip takımın seyirci ya da oyuncularını, hakem

vb) karşı düşmanca duygular içerisinde saldırgan davranış gösterebilmektedir (152).

Birey grup içerisinde davranışı sorgulamadan grup lideri ya da grubu etkileyen bir diğer kişinin davranışına itaat edebilir. Bu durumu, ödül ya da ceza artırabilir veya azaltabilir. Dışında olduğunu düşündüğü diğer gruplara karşı, ön yargılı olur ve bazen düşmanlık besleyebilir. Beklentilerin gerçekleşmemesi duygusal yükü fazla olan ayrılıklar, saldırganlık, grubun yarattığı uyma, boyun eğme gibi durumlar ve alt kültürün oluşturduğu yargılar ve gayelerle, hemen toplumsal şiddet eylemlerine dönüşebilir (153).

Denizli’de iki taraftar grubunun (57’liler ve Yeşiller) silahlı kavga etmesi neticesinde Fatih Eroğlu ölmüştür. Bu kavganın nedeni arasında kulüp başkan adaylarının taraftar derneklerinin desteğini alma adına, bu grupların birbirlerine düşmanlık beslemelerine etkisidir. Ayrıca bu süreçlerde taraftar derneklerinin siyasi bir kimliğe bürünmesinde neden olmaktadır. Ayrıca maç öncesi kulüp başkanlarının ve amigoların taraftar dernek üyelerini etkileyecek demeçte bulunarak karşı takım aleyhine kışkırtıcı açıklama yapmaları ve hakeme yönelik söylemleri sporda saldırgan ve şiddet içerikli davranışları ortaya çıkarmaktadır (3).

Sosyal kimlik kuramcılarına göre, grup üyesi olan birey grubun inançlarını, tutumlarını ve beklentilerini benimsemektedir. Böyle bir durum da rakip takıma karşı önyargılı ve saldırgan davranışlar oluşturabilmektedir. Birey, grubun tutumlarını aynen kabul ederse kimiksizleşme ya da kimlik belirsizliği yaşamaktadır. Kişi yalnız olarak gerçekleştirmeyeceği davranışı, bir grubun üyesi olarak sergilemesine açıklama getiren bir süreçtir. Grup içerisindeyken bireyin kendi kimliğini saklaması, normal zamanlarda var olan kişisel kontrolün ortadan

kalkması ve bireysel sorumlulukların azalması anlamına gelmektedir (154). Bu kurama göre, benlik saygısı, diğer gruplarla ilgili ön yargıların oluşmasının nedeni olmaktadır. Rakibi insan olarak görmemek, biz ve onlar düşüncesiyle rakibini sadece bir madde olarak değerlendirmektedirler. Bu anlayışlarda seyirciler arasında dışlanmışlık, kabullenememe, kimliksizleşme ve kimliksizleştirme süreçleri yaşanmaktadır (154).

Simon ve Taylor “seyircinin psikososyal modeli”nde saldırganlığa neden olan etmenler arasında saha dışı etmenler başlığı altında alkol, model alma, engellenme ve maçların yoğunluğundan bahsetmektedir. Model alma davranışı, özellikle medya ya da seyirciler arasında yaratılan “kahraman” kişilerin pekiştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Son olarak da tribünlerde liderlik yapan amigoların seyircilerin üzerinde etkisi üzerinde durulmaktadır (154).

6.1. Sonuç

Futbol özellikle son yıllarda, birey ve toplum açısından gittikçe büyüyen dev bir eğlence sektörüdür. Dünyada popülaritesi artan bir spor dalıdır. Küçüğüyle büyüğüyle futbola aktif ya da seyirci olarak katılanları sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu sebeple tribünler, her kesimden insanların bir araya geldiği alanlar olmaktadır. Ancak stadyumları dolduran seyirciler arasındaki saldırgan taraftarların, holiganizmi anımsatan saldırganlık ve şiddet eğilimli davranışlar göstermeleri spor camiasının ve suçla mücadele eden devlet kurumlarının dikkatini çekmiştir. Toplumsal yaşamda güvenliğin sağlanması, suçun önlenmesi önemli sosyal konulardandır.

Saldırgan taraftarların yıllardır süren saldırgan ve şiddet davranışlarının önlenmeye çalışılması bağlamında; bilimsel araştırmalar ve yasal düzenlemeler (kanunlar ve yönetmelikler) yapılmaktadır. Seyircilerin saldırganlık ve şiddet olaylarından en az düzeyde etkilenmeleri ve güven ortamı içerisinde müsabakayı seyretmeleri için, müsabaka alanlarının fiziki ve çevresel etkilerinin belirlenerek, suç konusunun iyi anlaşılması ve suçun önlenmesine yönelik etkin ve uygulanabilir yöntemlerin tespit edilmesi gerektiği düşünölmektedir.

Bu çalışma, Elazığspor'a bağlı taraftarlar dernek üyelerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi ile ilgili yapılan araştırma olması nedeniyle bu alanda yapılan nadir çalışmalardan biridir.

Bu araştırma sonucunda, seyircilerin saldırganlık düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterebilecek değişkenler (yaş, medeni durumu, eğitim durumu, aylık gelir düzeyi ve herhangi bir taraftar derneğine üye olup olmadığı) analiz edildiğinde *deplasmana gitme durumu değişkeni ile yıkıcı, atilgan ve edilgen saldırganlık durumuna ilişkin değişkenlerinin anlamlı farklılığa sahip oldukları saptanmıştır*. Diğer değişkenler ile ilgili yapılan analizlerde anlamlı bir sonuç bulunmamıştır.

Elde edilen bulgulara göre, seyircilerin bu tür olaylara karışmalarında birden çok faktörün etkili olduğu görölmektedir. Bu araştırma ve başka yapılan ya da yapılacak olan çalışmaların da katkısı alınarak önleyici, koruyucu ve caydırıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Maça gitmekte olan azımsanmayacak sayıda olan diğer taraftarların da güvenliği düşünölmelidir.

Alınacak önleyici ve koruyucu tedbirler arasında, spor sahalarının sahip olması gereken asgari standartların tespit edilmesi, yeni tesislerin bu standartlara göre yapılması ve mevcut tesislerin modernize edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından stadyumların fiziki şartları düzenlenmeli ve seyircinin konforu sağlanmalıdır. Saldırgan taraftarların takip ve saptanması için kamera ve elektronik bilet uygulaması gibi yöntemlerin etkin kullanımı sağlanmalıdır. Bu uygulama diğer taraftarların hakları da gözetilerek yapılmalıdır. Stadyum içerisine alkollü seyircilerin girmesi ve başkalarına zarar verici yasak maddelerin (bıçak, tuğla ve taş gibi) sokulması engellenmelidir.

Saha içi ve saha dışındaki güvenlik uygulamaları da, iyileştirilmesi gereken diğer önemli bir husustur. Saha içindeki güvenlik hizmetleri, bu konuda kapsamlı ve iyi eğitim almış özel güvenlik görevlileri tarafından gerçekleştirilmelidir. Maçlarda görev alan genel kolluğun bekleme şartlarının iyileştirilmesi ve ödeme yapılması gerekmektedir. Ayrıca emniyet güçlerinin sporda sorun yaratan kişilere ait daha sistemli istihbarat toplaması ve ceza alan seyircilerin yükümlülüklerini yerine getirmesi sağlanmalıdır. Getirmeyenlerin ise ilgili makamlara derhal bildirilerek cezai müeyyidenin uygulanması gerekir. Bu işlemlerin hızlı ve caydırıcı olması adına spor savcılarının olması ve spor mahkemelerinin kurulması önemlidir.

Sporda şiddetin önlenmesi için, çok boyutlu ve koordineli bir çalışma gerekmektedir. Kulüp yöneticileri verdikleri demeçlerle ve sorun yaratan taraftar ya da taraftar gruplarıyla ilişkilerinde şiddeti tetikleyebilmektedir. Aynı şekilde medyanın da yapacağı olumlu veya olumsuz yazılı ve görsel haber ve spor programlarının seyirciler üzerinde etkisi büyüktür.

6.2. Öneriler

Araştırma bulguları sonucunda faydalı olabileceği düşünülen öneriler şunlardır:

- Sosyo-ekonomik yönden düşük gelirlilerin ikamet ettiği yerlere yönelik eğitim faaliyetleri artırılmalı ve çeşitli sosyal ve sportif faaliyetlere katılımları sağlanmalıdır.
- Kamuoyunda sporda (Futbolda) şiddeti önleme yasası olarak bilinen kanunun uygulanması (elektronik bilet uygulaması, kamera sisteminin kurulması vb.) ya da uygulanırlığı olmayan maddelerin yürürlükten kaldırılması sağlanmalıdır.
- Taraftar dernekleriyle toplantılar düzenlenmeli ve üyelere grup, grup bilinci, grubu etkileyen iç ve dış etkenler, sorumluluk, kaygı, öfke ve stresle baş etme, problem çözme vb konularda bilgilendirme yapılması sağlanmalıdır. Seyircilere bu yasa hakkında bilgi (maça gelirken alkol almanın yasak olduğu gibi) verilerek bilinçlenmeleri sağlanmalıdır.
- Taraftar dernekleri ile sadece eğitim faaliyetleri değil, birlik ve beraberlik, sorumluluk alma gibi sosyalleşme davranışlarının kazandırılabilmesi sosyal etkinliklerin (huzurevi, çocuk esirgeme kurumu, hastane ve cezaevi vb ziyaret edilmesi, ailelere eğitim faaliyetlerinin) düzenlenmesi sağlanmalıdır.
- Müsabaka esnasında üstlendiği sosyal rol gereği büyük öneme sahip taraftar grup liderlerinin (Amigolar) eğitim almaları (sosyoloji ve kitle

psikolojisi, sporcu psikolojisi, insan psikolojisi vb. hakkında) sağlanmalıdır.

- Kulüp başkanı ya da basın sözcüleri, verdikleri demeçlere dikkat etmesi sağlanmalıdır. Kulüp yönetimleri ile taraftar grupları ve tribün liderleri arasında kurulan organik bağlantının ortadan kaldırılması sağlanmalıdır.
- Yazılı ve görsel basının yayınlarına, açıklamalarına ve görüntülerine (şiddet eylemine katılanların görüntülerini yayınlanmamalıdır vb.) dikkat etmesi sağlanmalıdır.
- İlgili kurum ve kuruluşlar tarafından seyircilere sporun faydalarını, sporun dostluk ve kardeşlik olduğunu anlatan, fair playe davet eden yayınların hazırlanması ve yayınlanması sağlanmalıdır.

7. KAYNAKLAR

1. Budak, S., Psikoloji sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, 648, 712.
2. Tiryaki, Ş., Spor psikolojisi, kavramlar, kuramlar ve uygulama. Ankara: Eylül Kitap ve Yayınevi, 2000, 147-159.
3. Köknel, Ö., Bireysel ve toplumsal şiddet. İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1996, 20-34, 131-138, 233-236, 258.
4. Arslan, C, Bingölbali, A ve Ramazanoğlu, F., Futbol seyircisini fanatik olmaya yönelten motivasyonel ve psikolojik etkenler. Hacettepe Üniversitesi Futbol Bilim ve Teknolojisi Dergisi, Yıl:6, 3-10, 1997.
5. Acet, M., Futbol seyircisinin sosyo-kültürel yapısının şiddet eylemine etkisi. voleybol ve basketbol seyircileri ile karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1997.
6. Acet, M., Futbol seyircisini fanatik ve saldırgan olmaya yönelten sosyal faktörler, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2001.
7. Bahadır, Z., Futbol seyircisinin sosyo-ekonomik-kültürel yapısının şiddet eylemine etkisi (Konyaspor örneği) , Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2006.
8. Berkowitz, L., Aggression: Its causes, consequences and control, a social psychological analysis. New York: McGraw-Hill, 1993, 43-44, 56-58, 392-400.
9. Çağlayan, H.S ve Fişekçioğlu, İ.B. Futbol seyircisini şiddete yönelten faktörler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2004, (12) , 127-133.
10. Doğan, B. ve Moralı, S., Futbolda seyirci taşkınlıkları ve bunun altında yatan psiko-sosyal nedenler. Hacettepe Üniversitesi Futbol Bilim ve Teknolojileri Dergisi, 1996, 6(4) : 19-24.
11. Özmaden, M., Seyircilere göre futbolda saldırganlığı teşvik eden faktörler üzerine bir araştırma, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2004.
12. Rona, M.Ş., Futbol müsabakalarında şiddet olaylarına karşarak adli kayıtlara geçen seyircilerin psiko-sosyal analizleri üzerine bir araştırma, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003.
13. Talimciler, A., Türkiye’de futbol fanatizmi ve medya ilişkisi. Ankara: Bağlam Yayıncılık, 2003, 33-48, 71-129.
14. Erkal, M.E., Güven, Ö. ve Ayan, D., Sosyolojik açıdan spor(Üçüncü Baskı). İstanbul: Der Yayınları, 1998, 11- 57, 147-172.
15. Palazoğlu, A.B., Atatürk’ün eğitim ile ilgili düşünceleri. Ankara: T. C. Mili Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti’ nin 75. Yıl Dönümüne Armağanı, 1999, s. 306.
16. Çaha, Ö., Spora yaslanarak bir nefes almak. Düşünen Siyaset Dergisi, Mart, 1999, 2: 115-125.

17. Ertürk, Y.D., Davranış bilimleri. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları, 2010, s. 191.
18. Köknel, Ö., Kaygıdan mutluluğa kişilik (Ondördüncü Basım). İstanbul: Altın Kitaplar, 1997, 142-158, 170-171, 265.
19. Krech, D., Crutchfield, R.S. and Livson, N., Elements of Psychology (Üçüncü Baskı). New York: Alfred A. Knopf, 1974, s. 725.
20. Özbaydar, S., İnsan davranışlarının sınırları ve spor psikolojisi. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s. 211-236.
21. Erkal, M.E., Güven, Ö. ve Ayan, D., Sosyolojik açıdan spor (Üçüncü Baskı). İstanbul: Der Yayınları, 1998, 11- 57, 147-172.
22. Güven, Ö., Spor anlayışımız ve sporun sosyo-psikolojik işlevi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1992, 8(1) , 39.
23. Köknel, Ö., İnsanı anlamak. İstanbul: Altın Kitaplar Matbaası, 1997, 163-167, 355-357, 428.
24. Hoffer, E., Kesin İnançlar Kitle Hareketlerinin Anatomisi (Dördüncü Baskı).(Çev. Günür E.), İstanbul: Akran yayınları, 1988, s. 14.
25. Apaydın, A., Futbola giriş. Bursa: Akmat Yayınevi, 2000.
26. Kayaoğlu, A.G., Futbol fanatizmi, sosyal kimlik ve şiddet: bir futbol takımının taraftarlarıyla yapılan çalışma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.
27. Zat M. Hijyenik Stadlar. Gazete Pazar, 6 Nisan 1997.
28. Demiryürek, M.S., Futbolda şiddet olgusu ve futbol karşılaşmalarının güvenlik yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
29. Acet, M., Sporda saldırganlık ve şiddet. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2005, 43-173.
30. Aydın, N., Futbol. Ankara: I. Türk Spor Vakfı Yayınları, 1989, s. 21.
31. Urartu, Ü., Futbol, teknik, taktik, kondisyon. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1994, 5, 29-32.
32. Koludar, S., Futbolda antrenörlük ve eğitim öğretim ilkeleri. Ankara: Türk Tarih Basımevi, 1988.
33. Özmen, H., Futbol, holiganizm ve medya, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.
34. Arıpınar, E., Türk futbol tarihi. Ankara: Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, 1992, s. 23.
35. San, H., Ünsi, T., ve Var, S., Futbol ansiklopedisi. İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 1963.
36. Somalı, V., Futbol ve tarihi (1848-1989). İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1989, s. 8.
37. Carnibella, G., Fox, A., Fox, K., McCann, J., Marsh, J. ve Marsh, P., Football violence in europe. The Social Research Centre, 28.St. Clements, 1996, s. 28.
38. Hürkan, S., Yıkılamayan imparatorluk futbol (Birinci Baskı). İstanbul: Ümit Yayıncılık, 2000.

39. Bora, T., Reiter, W. ve Horak, R., Futbol ve kültürü (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
40. Bourdieu, P., Toplumbilim Sorunları. (Çev. Ergüden I.). İstanbul: Kesit Yayınları, 1997, s. 171.
41. Taşğın, Ö., Fenerbahçe futbol seyircisinin sosyo-ekonomik profili. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2000.
42. Çevik, E., Ankaragücü Taraftarından Bir Kesit. (Der. Bora, T.). Takımdan Ayrı Düz Koşu. İstanbul: İletişim, 2001, s. 18.
43. Atabeyoğlu, C., Türk spor tarihi (1453-1991). İstanbul: Fotospor, 1991, s. 50.
44. Bozdemir, M., Futbol fanatizminin sosyolojik açıdan tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1998.
45. Babacan, D., Futbol ve hakem. Ankara: TFF Eğitim Yayınları, 1993, s. 4.
46. Acet, M., Futbolda şiddet ve önlenmesi sempozyumu. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi, 2003, s. 216-220.
47. Şahin, M.H., Sporda şiddet ve saldırganlık. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003, 49-52, 104-112, 148-160, 382.
48. Savaş, İ., Spor genel kültürü. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1997, s. 320.
49. Guttman, A., Sport spectators. New York: Columbia University Press, 1986.
50. Devlet Planlama Teşkilatı. Türk Sporunu Niçin Uluslararası Sporun Gerisinde Kalmıştır (Araştırma Modeli) (Birinci Basım). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1990.
51. Çepe, K., Futbol müsabakalarında seyircilerin saldırganlıkları ve şiddet sebepleri üzerine bazı araştırmalar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1992.
52. Erkal, M.E., Sosyolojik açıdan spor (İkinci Baskı). İstanbul: Kutsun Matbaası, 1992, 17-92, 119.
53. Cebeci, D., Manzum ifadelerin savaştaki ve spordaki gücü-II. Türk Yurdu Dergisi, 1995, 15(96), 22-30.
54. Bilgin, N., Sosyal bilimlerin kavşağında kimlik sorunu (Birinci Basım). İzmir: Ege Yayıncılık, 1994.
55. Le Bon, G., Kitleler psikolojisi (Birinci Baskı). İstanbul: Hayat Yayınları, 1997, s. 15-31, 108.
56. Wann, D.L., Melnick, M.J., Russell, G.W. ve Pease, D.G., Sport fans: The psychology and social impact of spectators. New York: Routledge Press, 2001.
57. Genç, D.A., Spor Hukuku (Birinci Baskı). Ankara: Alfa Yayınları, 1998, s. 109-110.
58. Kozanoğlu, C., Türkiye’de futbol “Bu Maçı Alıcaz”. İstanbul: Kıyı Yayınları, 1990, s. 75-124.
59. Doğan, İ., Türk futbolunda potansiyel istanbul ruhu ve şiddet. Düşünen Siyaset Aylık Düşünce Dergisi, 1999, 2, 73-85.

60. Küskün, A., Futbol ve... değil, sadece futbol. Düşünen Siyaset Aylık Düşünce Dergisi (Futbol Özel Sayısı) , 1999, 1(2) , 39-41.
61. Borahioğlu, G., Futbolsuz alanda mahrumiyet pozisyonu (İkinci Baskı). Takımdan Ayrı Düz Koşu. Der: T.Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 45-50.
62. Galeano, E., Gölgede ve güneşte futbol (Altıncı Baskı).(Çev. Önal E. ve Kutlu M.N). İstanbul: Can Yayınları, 1997, s. 234.
63. Dunning, E., Murphy, P. ve Williams J., Sıkı futbol fanatikleri neden dövüşürler: toplumsal tanıdan bölümler-11. Ülkü B. (Çev). Hacettepe Üniversitesi Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi, 1999, 6(1) , 11-13.
64. Kucur, R., Kimlik aşırılıkları. Aksiyon Dergisi, 23-29 Aralık 1995; 2(55) , 31-32.
65. Riches, D., Şiddet olgusu, antropolojik açıdan şiddet (Birinci Baskı).(Çev. Hattatoğlu D.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1989, s. 10-42.
66. Abaç, Ş., Maçların Seyredilecek Bir Tarafı Daha Var. Top: Haftalık Spor Gazetesi, 1935. Var, L., (Akt) Futbol seyircilerinin spor alanlarındaki saldırganlık davranışları hakkında betimsel bir çalışma (Kırşehir ili örneği) , Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008.
67. Kocacık, F., Aile içi ilişkilerde kadına yönelik şiddet. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 9.
68. Dunning, E., Murphy, P. ve Williams, J., The roots of football hooliganism. London-Newyork: Routledge-Kegan Paul, 1988, 222-223, 246-247.
69. Çelik O., Seyirci saldırganlığı ve polisin tutumu. Polis Dergisi, 2005, 45, 16-21.
70. Simpson, J.A. ve Weiner, E.S.C., The oxford english dictionary. (Second Edition) , 1989, s. 369.
71. Kerr, J.H., Understanding soccer hooliganism. Buckingham: Open University Press, 1994.
72. Fişek, K., İç Barışın Bütün Şartları Mevcut, Hürriyet Gazetesi (18 Kasım) , 1997.
73. King A., Violent pasts: collective memory and football hooliganism. The Sociological Review, 2001, 49(4) , 568-586.
74. Stott C ve Reicher S., How conflict escalates: the inter-group dynamics of collective football crowd 'violence'. Sociology, 1998, 32(2) , 353-377.
75. Bakker, F.C., Whiting, H.T.A ve Vonder Brug, H.O., Sport psychology: Concepts and applications, England: Wiley and Sons, 1990, s. 153.
76. Üge, B., Agressivite ve empülsivite faktörlerin suçluların şahsiyet yapısındaki rolleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1993.
77. Dikici, S.T., Çarşı bir başka taraftarlık. Ankara: Dipnot Yayınları, 2009, s. 39.
78. Kola, N., Delikanlı taraftar ayağa kalksın. Aksiyon Dergisi 23-29 Aralık 1995; 2(55) , 24-29.
79. Klose A., Televizyon futbolu. Futbol ve kültürü (Birinci Baskı).(Der. Horak R, Reiter W ve Bora T.)İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 373-384.
80. Kılıç, E., Kirli kramponlar (Birinci Baskı). İstanbul: Emre Matbaacılık, 2003.

81. Korkut, F., İfade Edici Saldırganlık Ölçeğinin (ISÖ) Türkçeye Uyarlanması Üzerine Bir Ön Çalışma. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2002, 2 (23) , 48-53.
82. Kozcu, Ş., Anaokulu Çocuklarında Saldırgan Davranışların ve Anne Tepkilerinin incelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. İzmir, 1984.
83. Köknel, Ö., Bireysel ve Toplumsal Şiddet (1.basım). İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1996
84. Köknel, Ö., Kaygıdan Mutluluğa Kişilik (15. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1999.
85. Köknel, Ö., İnsanı Anlamak (1. Baskı). İstanbul: Postiga Yayınları, 2003, s.454-455
86. Kulaksızoğlu, A., Ergenlik Psikolojisi (3.baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi, 2000.
87. Kurtyılmaz, Y., Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri ile Akademik Başarıları İletişim ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, 2005.
88. Kuru, E., Baştuğ, G., Futbolcuların Kişilik Özellikleri ve Bedenlerini Algılama Düzeylerinin İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spormetre Dergisi, 2008, 6(2) , 95-101.
89. Kuter, M. Füsün, Ö., Sporda Risk Faktörleri (1. baskı). Bursa: Özsan Matbaası, 1998.
90. MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi) Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Ahlak Gelişimi. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2007.
91. MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi) Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Erken Çocukluk Eğitiminde Plan Hazırlama. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2011.
92. Morgan, F.C., Psikolojiye Giriş. (Yayın Sorumlusu: Sirel Karakaş ve diğerleri). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, 2011.
93. Mitscherlich, A., Barış Düşüncesi ve Saldırganlık (Hüsen Portakal çev.) (2.baskı). İstanbul: Umut Matbaacılık, 2000.
94. Oda, B., 11–13 Yaş Grubundaki Spor Yapan ve Yapmayan Öğrencilerin İyimserlik İle Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2014.
95. Opronu, I., A Study On The Relationship Between Sports And Agression. Sport Science Review, 2013, vol. XXII, no. 1-2, 33-48
96. Özbaydar, S., İnsan Davranışlarının Sınırları ve Spor Psikolojisi. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
97. Özbey, S., Alisinanoğlu, F., Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 60–72 Aylık Çocukların Problem Davranışlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2009, 2 (6) , 373-38.

98. Özen, Ü., Eygü, H., Kabakuş, A.K., Üniversite Öğrencilerinin Sporda Şiddet ve Saldırganlık Algıları. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 2013, 4(7) , 323-342.
99. Özerkan, K.N., Spor Psikolojisine Giriş. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
100. Özdilek, Ç., Kalkavan, A., Demirel, M., Yapıcı, A. K, Bişgin, H., Okullar arası Yarışmalara Katılan Bayan Ve Erkek Sporcuların Sporda Erdem Anlayışlarının Araştırılması, Bildiri Kitabı, 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Muğla Üniversitesi, Atatürk kültür Merkezi, 3-5 Kasım 2006, ss. 892-889.
101. Özkatar Kaya, E., 18-25 Yaş Arası İşitme Engelli Sporcuların Stres ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2010.
102. Özmen, Kaymak, S., Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2004, Cilt: 37, sayı: 2, s.27-39.
103. Özsoy, S., (2011). Spor Gazetelerinin Başlıklarında Militarist ve Şiddet İçerikli Metaforlar. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi,2011, sayı: 1,s.88-114.
104. Peter, G., Beyer, E., Saldırganlık. Spor Ekin Dergisi, 1997, 1, 36-37.
105. Pawlowski, W. Hamilton, G.,Patrice Zink, M.A., Training Director, JSI Research & Training Institute, 2008.
106. Palm, D., Palm, J. Physical Activity And Its Impact On Health Behavior Among Youth. World Health Organization. <https://www.icsspe.org/sites/default/files/PhysicalActivity.pdf> (Erişim tarihi:13.11.2014)
107. Poncellet, P., Restructuring Schools in Cleveland for the Social, Emotional and Intellectual Development of Early Adolescents. Journal Of Educational For Students Placed At Risk, 2004, 9 (2) , 1-96.
108. Poyraz, C., Gelişim Psikolojisi. (2.baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.
109. Reza, A.B., Comparing the Incidence of Aggression Among Student Athletes in Arious Sports Disciplines at the University of Tiran. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 2012, 47, 1869-1873.
110. Siyez, D. M., Aysan, F., Ergenlerde görülen problem davranışların psiko-sosyal risk faktörleri ve koruyucu faktörler açısından yordanması. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2007, 20 (1) , 145-171.
111. Şahin, M., Taşmektepligil, M.Y., İmamoglu, O., Bostancı, Ö., Kabadayı,M., Lise Öğrencilerinin Okul Sonrası Gözetimsiz Zamanlarının Şiddet ve Ders Dışı Sportif Faaliyetlerle İlişkisi. Y. Taşmektepligil (ed.). Uluslararası Sporda Şiddetin Temelleri ve Önlenmesi Yönündeki Stratejiler Sempozyumu. 2013, s.331-339, Samsun.
112. Şenyüzlü, E., Üniversite Öğrencilerinde Spora Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2013.

113. Tekin, A., Tekin, G., Eliöz, M., Kick-Boksörlerin Çeşitli Değişkenlere Göre Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Araştırılması. Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi, 2011, 4(1) , 34-47.
114. Temel, Z.F., Aksoy, A.B., Ergen ve Gelişimi (1.basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.
115. Temel, F., Aksoy, A.B., Ergen ve Gelişimi Yetişkinliğe İlk Adım (3.baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.
116. Tutkun, E., Güner, B.Ç., Ağaoğlu, S.A., Soylu, R., Takım Sporları ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 2010, 1(1) , 23-29.
117. Tuzgöl, M., Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1998.
118. Yörükoğlu, A., Gençlik Çağı (11.baskı) İstanbul: Özgür Yayınları, 2000.
119. Zubic, I., Emotional Competence And Aggression Within Students Of Sport And Physical Education And Students Of Electronic Engineering. Resaarch İn Kinesiology. Federation Of The Republic Of Macedonia, 2013, vol.41, no.1, pp. 66-75.
120. Weinberg, R.S. ve Gould, D., Foundations of sport and exercise psychology (First Edition). Human Kinetics, 1995.
121. Russel, G.W., Psychological issues in sport aggression. (Ed. In Goldstein, J. H.). Sport Violence. New York: Springer-Verlag; 1983, 157-181.
122. Russell, G.W. ve Drewry, B.R., Crowd size and competitive aspects of aggression in ice hokey: an archival study. Human Relations, 1976, 29(8) , 723-735.
123. Wann, D.L., Sport psychology. New Jersey: Prentice Hall, 1997, 265-271.
124. Gergen, K.J. ve Gergen, M.M., Social pysicsology (Second Edition). New York: Springer- Verlag, 1986, 226.
125. Cengiz, R., Futbol antrenörlerinin saldırganlık türleri ve şiddet olaylarına bakış açıları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2004.
126. Özmaden, M. ve Yıldırım, İ., Futbola ilişkin dışsal etkenlerin seyirci saldırganlığı üzerindeki etki düzeylerinin araştırılması. Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi Bildiriler Kitabı. 10-11 Ekim. Ankara: Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Yayınları Belge Matbaacılık, 2003, 188-198.
127. Fromm, E., Sevginin ve şiddetin kaynağı (Beşinci Baskı).(Çev. Salman Y ve İçten N.). Ankara: Öteki Matbaası, 1990, s. 18-32.
128. Dervent, F., Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007.
129. Dönmezer, S.,Toplumbilim (Onbirinci Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım, 1994, s. 241.
130. Eripek, S., Spor psikolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 9-15.

131. Leonard, W.M., A sociological perspective of sport (Fifth Edition). California: Benjamin/Cummings Publishing Company, 1998.
132. Küçük, V., Sporda yönlendirmenin yeri ve önemi, futbol örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1997.
133. Tezcan, M., Boş zaman sosyolojisi. Ankara: Doğan Matbaası, 1977, s. 73.
134. Tezcan, M., Türk kişiliği ve kültür-kişilik ilişkileri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 16-25.
135. Halıcı, P., Yatılı ilköğretim bölge okullarına devam eden ve ailesi ile birlikte yaşayan 12-14 yaş grubu çocukların saldırganlık eğilimleri ile benlik kavramlarının incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2005.
136. Özkalp, E., Sosyolojiye Giriş (Yedinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1994, s. 371.
137. Harleigh, B.T., Sosyal grup çalışması: Prensipler ve tatbikatı. (Çev. Ulusoy N.). Ankara: Gürsoy Basımevi, 1964, s. 74-75.
138. Kurtkan, A., Genel Sosyoloji. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1976, s. 232.
139. Nirun, N., Öner, A., ve Baykurt, N., Liseler için sosyoloji III (Yedinci Baskı). İstanbul: MEB Yayınları, 1993, s. 143-145.
140. Yavuzer, H., Çocuk ve suç. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994, s. 109-110.
141. Serarslan, M.Z., Spor pazarlaması, sporun topluma yaygınlaştırılmasında pazarlama tekniklerinden yararlanma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.
142. Öztürk, F., Toplumsal boyutlarıyla spor. Ankara: Bağırhan Yayımevi, 1998, 84-88, 99-106.
143. Ertürk, Y.D., Toplumsal-kültürel dinamikler ve aile, aile ve eğitim. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1994, 131-132.
144. Arıkan, A.N., Farklı branşlardaki spor seyircilerinin sosyo-kültürel profili ve izleyicilik durumları üzerine bir araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2000.
145. İmamoğlu, O., Sporcu ve seyirci sağlığı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1990.
146. Kayaoğlu, A.G., Futbolda şiddet ve önlenmesi sempozyumu. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi, 2003, s. 301.
147. Çağlayan, H.S., Futbol seyircisinin sosyo-ekonomik kültürel yapısının şiddet eğilimindeki rolü (Konyaspor örneği), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2003.
148. Öcalan, M., Sporda fanatizm: futbol seyircileri üzerine sosyolojik bir araştırma (Elazığ örneği), Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2003.

149. Gültekin, O., Doğan, M., Doğan, A. ve Eyllen, B., Futbol sahalalarında Şiddet ve emniyet güçlerinin tutumu üzerine bir araştırma. 21.Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumu 25-27 Ekim. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 2000, s. 749-754.
150. Yıldız, M., Futbol seyircisinin sosyo-ekonomik yapısının Şiddete etkisi Karamanspor örneği) , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2004.
151. Var, L., Futbol seyircilerinin spor alanlarındaki saldırganlık davranışları hakkında betimsel bir çalışma (Kırşehir ili örneği) , Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008.
152. Erdem, R., Ulu, D., Futbol takımı taraftarlığının hastane çalıŐanları üzerine etkisi, Hacettep Sağlık İdaresi Dergisi, 2004, 1:1.
153. Yıldırım, H., Davranış Bilimleri Ders Notları, <http://iibf.beun.edu.tr/userimages/9-ISL107DavranisBilimleri-vize.pdf>.
154. Mann, L., The baiting crowd in episodes of threatened suicide. Journal of Personality and Social Psychology, 1981, 41(4) , 703-709.

8.EKLER

EK 1.

1.Cinsiyetiniz: () Erkek () Bayan

2.Yaşınız

3. Medeni Durumunuz

() Bekâr () Evli () Boşanmış

4.Öğrenim Durumunuz () İlkokul () Ortaokul () Lise
() Fakülte/Yüksekokul () Lisansüstü () Doktora

5.Aylık Gelir Düzeyiniz

() 500 TL'den az () 501-1000 TL () 1.001-1.500 TL
() 1.501-3.000 TL () 3.001 TL ve üstü

6.Üye Olduğunuz Dernek Adı

7.Kaç Yıldır Derneğe Bağlısınız

8.Takımınızın Deplasman Maçlarına Gidermisiniz ? () Evet () Hayır

Ek-2 SALDIRGANLIK ANKETİ

Açıklama: Lütfen aşağıda verilen her durumu dikkatle okuyarak yanıt kağıdı üzerinde, bu konudaki görüşlerinizi hangi uca daha yakınsa o uça uygun gördüğünüz bosluğa (x) isareti koyunuz.

		Bana çok uyuyor	Bana biraz uyuyor	Bana uyuyor	Kararsızım	Bana uymuyor	Bana biraz uymuyor	Bana hiç uymuyor
1	Haklı olan kişi, karşısındakine doğal olarak herkesin içinde sert ve kırıcı davranabilir.							
2	Beni öfkeliendiren kişiye genellikle öfkelenirim.							
3	Haksızlık karşısında kisinin hakkını araması kendi bilek ve dil gücüne kalmıştır.							
4	Rahatsızlığımı içimde tutmaktansa bu duygumu beni rahatsız eden kişiye açabilirim, örneğin; Dumanından rahatsız oluyorsam, yanımda sigara içene rahatsız olduğumu söylerim.							
5	Basarisızlık karşısında kolay kolay ümitsizliğe kapılmam.							
6	Satın aldığım, fakat sonradan içime sinmeyen bir malı değiştirmeye götürebilirim.							
7	Bir kişi beni küçük düşürmezse içimden onunla alay eder ve ona küfür ederim.							
8	Bir şeyi çok istiyorsam, istediğimi açıkça belirtmem, imada bulunurum							
9	Bana haksızlık ettiğine inandığım kisinin basına kötü isler geldiğini, mahvolduğunu hayal ederek avunurum.							
10	Eğer bir düşüncenin doğruluğuna inamıyorsam, bu düşünceyi savunan tekkisi ben olsam bile yine de fikrimi savunurum.							
11	Yeni tanıştığım kişilerle rahatça konuşabilirim.							
12	Karşımdakilere gerek olumlu gerek olumsuz duygularımı rahatça açabilirim.							
13	Eğer bir insan beni çok sinirlendirmişse üzerine yürüyebilirim.							

14	Sinirlendiğimde bazen öyle kendimden geçerim ki ağzımdan çıkan sözlerin farkında olmam.							
15	Bu dünyada yaşayabilmeleri için insanların acımasız olmaları gerekiyor.							
16	Bir dükkân, bir butik veya markette, satıcının benimle ilgilenmediğine inanırsam, onun sonradan çok fazla vaktini alarak intikamımı alırım.							
17	Bana emretmeye hakkı olmadığına inandığım bir kişinin buyruğuna ses çıkartmazsam da, ye verdiği isi yapmam ye da yapsam da bir seye benzemez.							
18	Bir kişi beni kırsa fakat sonra özür dilese, beni ne kadar kırmış olduğunun az birkaç kez üstü kapalı da olsa hatırlatmadan rahat edemem.							
19	Bir kimse görevini yapmadığında her kim olursa olsun bunu kendisine söylerim.							
20	Çok saygı duyduğum bir kişi benimkinin tersi bir düşünceyi savunuyor diye kendi düşüncemi savunmaktan vazgeçmem.							
21	Topluluk karşısında konuşmaktan çekinmem.							
22	Benimkinin tersi olan görüş ve düşünceleri alt etmek bana keyif verir							
23	Sinirlenirsem, tanımadığım kişilerle ağız dalasına hatta tokatlaşmaya veya yumruk kavgasına girişebilirim.							
24	Kişinin hakkını yedirmemek amacıyla baskalarının hakkını yemesini ters bir davranış değildir.							
25	Çevremdekiler istediklerimi yapana dek, imalar, iğnelemelerle onları tedirgin ederim.							
26	İstemediğim bir şey yapmam istendiğinde ya o işi geciktiririm ya da bastan savma yaparım.							
27	Bir arkadaşım bir isteğimi yapmamakta direnirse ona, vaktiyle onun için yapmış olduğum iyilikleri hatırlatırım.							
28	Bir kimseden bir istekte bulunacaksam, araya bir aracı koymaktansa gider, yüz yüze görüşürüm.							
29	Birisi bende bir hata bulursa, ben de onun hatalarını bulur ve ortaya dökerim.							
30	İstemediğim bir yer ve toplantıya gitme vakti gelince hastalanıveririm.							

9.ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Elazığ'da tamamladı. 2004 yılında Fırat Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulundan mezun oldu. 2005 yılında Vatani görevini Afyon'da tamamladı. Evli ve bir çocuk babasıdır.

